

Elektromágneses sugárzások és biológiai rendszerek

Ionizáló és nem-ionizáló sugárzások

Dr. Fidy Judit
egyetemi tanár
2012 Febr.15

Sugárzások és biológiai rendszerek

Ionizáló és nem-ionizáló sugárzások

Látható fény (nem ionizáló)

Röntgensugárzás

(Röntgen-cső, szerkezetvizsgálat, diagnosztika)

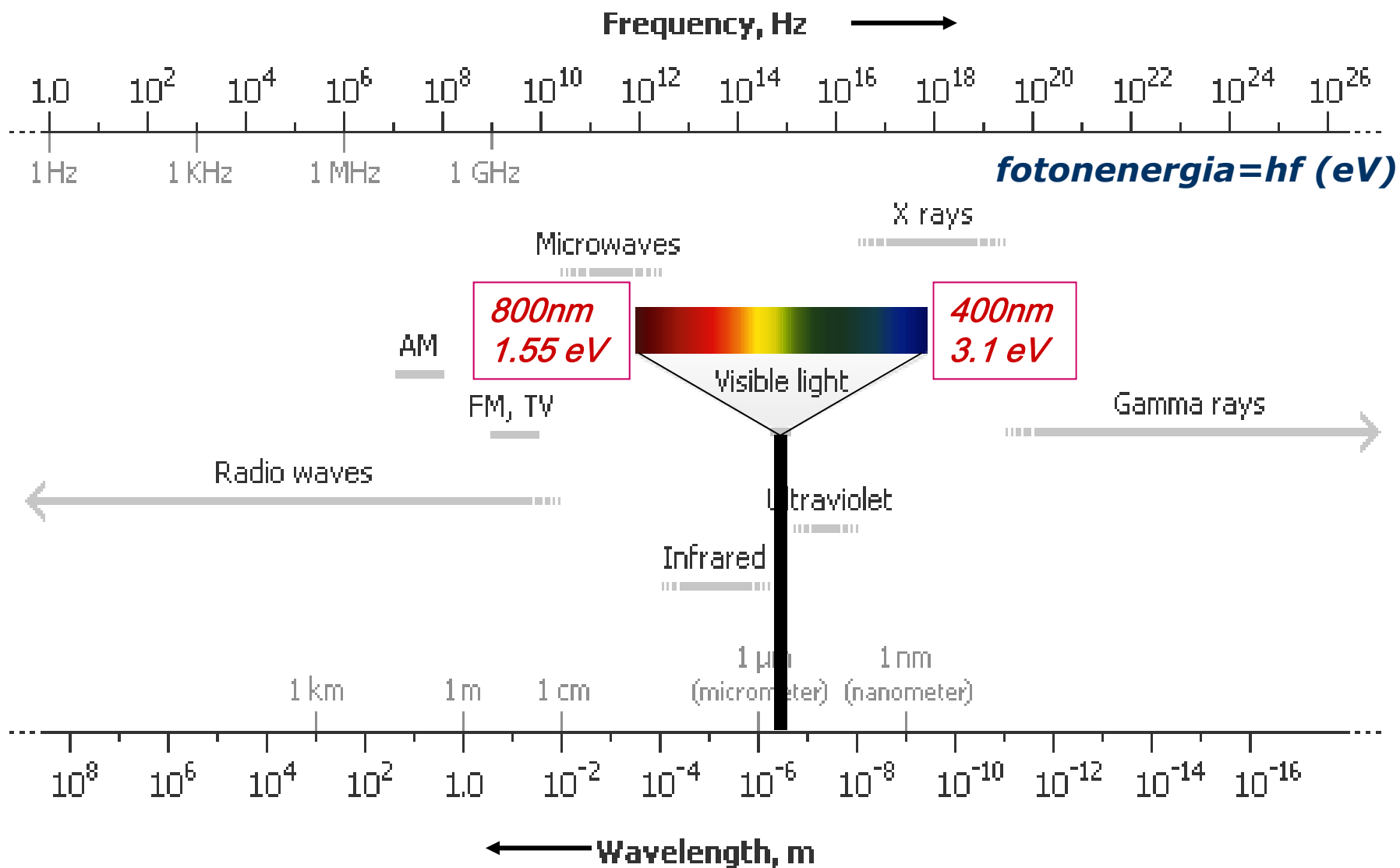
*(Magsugárzások és nagy energiájú röntgen sugárzás
orvosi alkalmazásai ————— „Orvosi fizika” MSc)*

Fény – Röntgen sug. : elektromágneses hullámok

Logaritmikus skála

$10^{-9} \text{ m} = 1 \text{ nanometer}$

emlékeztető

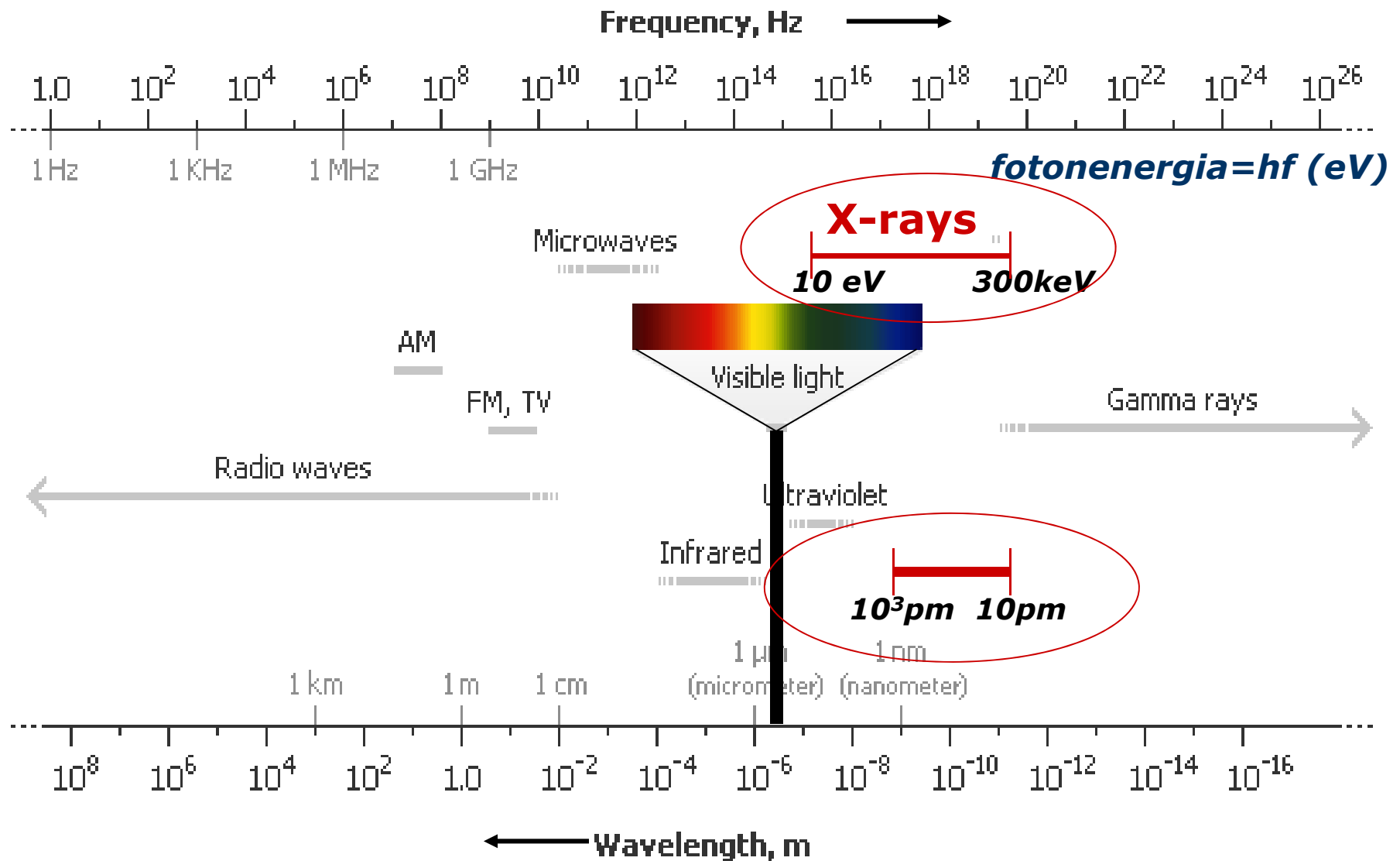
$$***1\text{ eV} = 1.6 \times 10^{-19}\text{ Joule}***$$

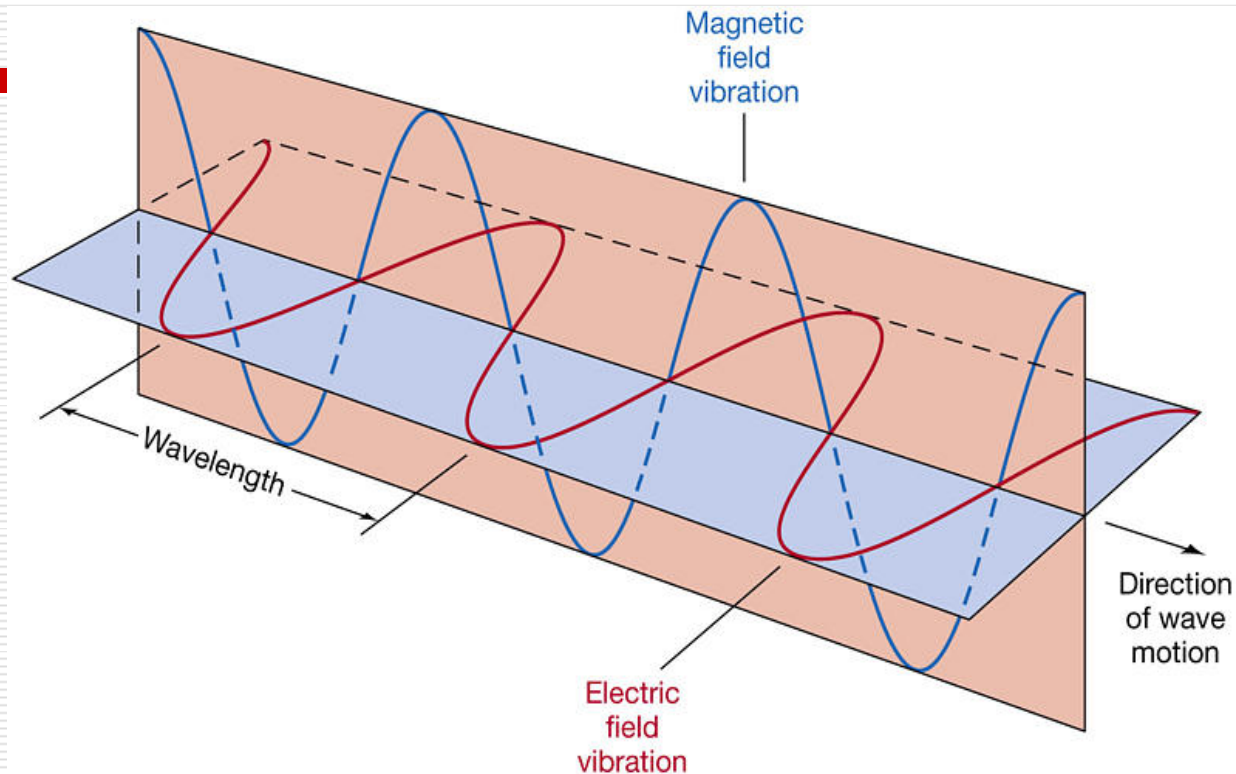
Fény – **X-ray** elektromágneses hullámok

Logaritmikus skála

$10^{-9} m = 1 \text{ nanometer}$

Elektromágneses hullámok - emlékeztető

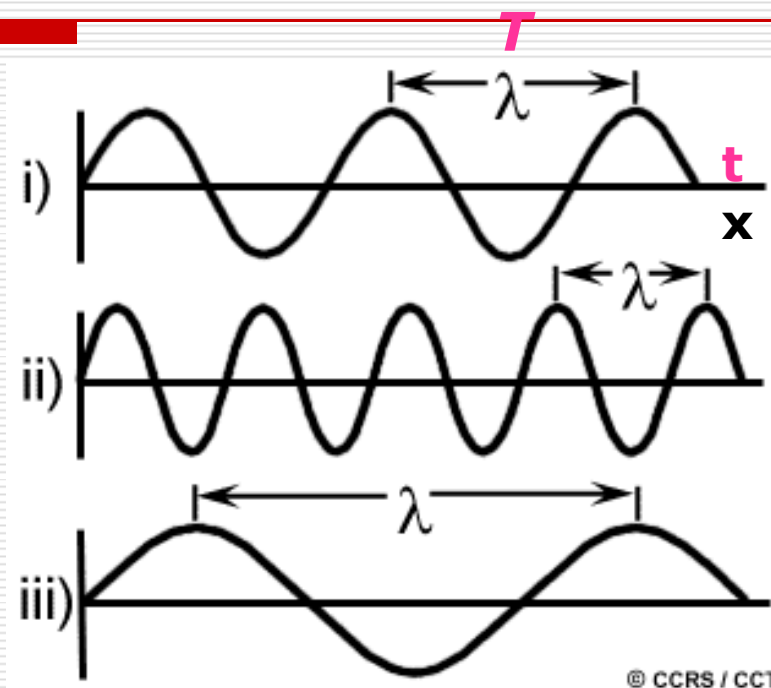
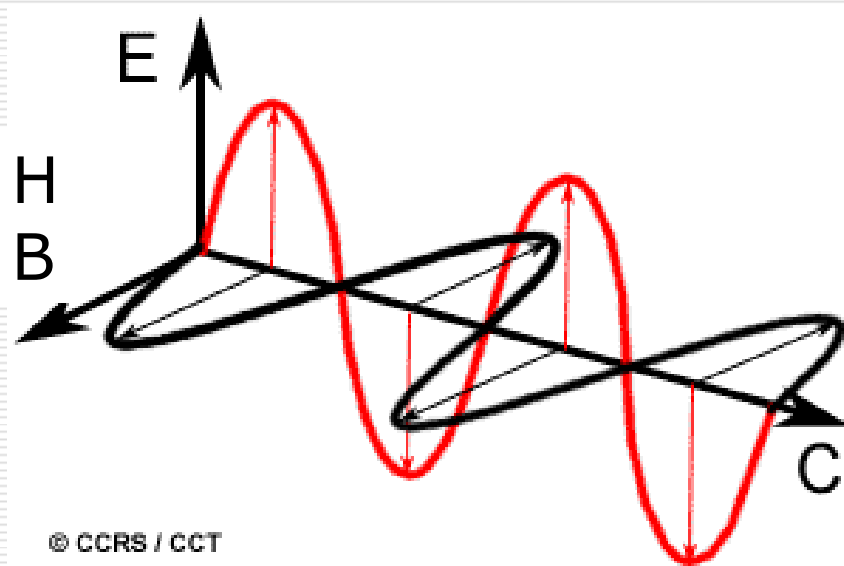

$$E = E_{\max} \cdot \sin \left(2\pi \frac{t}{T} + 2\pi \frac{x}{\lambda} + \Phi \right)$$

$$B = B_{\max} \cdot \sin \left(2\pi \frac{t}{T} + 2\pi \frac{x}{\lambda} + \Phi \right)$$

Az elektromos és mágneses térnek azonos a fázisa és a periodicitása (T, λ)

EM hullámok fontos tulajdonságai

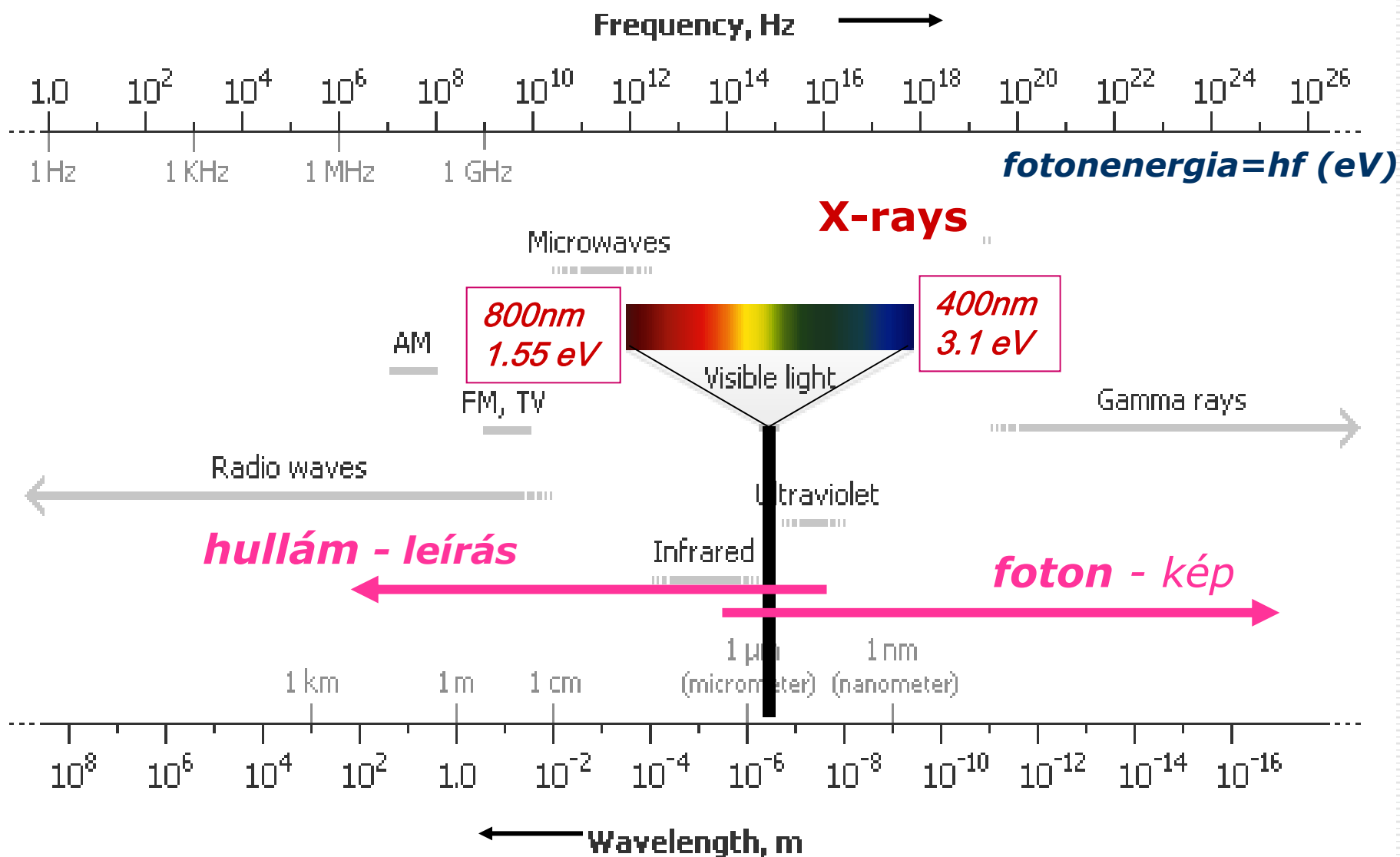
$$c = \lambda / T, \quad f = 1/T, \quad c = f \lambda (m/s)$$

$c = 299,792,458 \text{ m/s}$ vákuumban

$$c = \frac{E}{B}$$

Elektromágneses hullámok – kettős természet ?

Logaritmikus skála

A fény természete, forrásai és biológiai hatásai

A fény terjedésének és anyagi kölcsönhatásainak értelmezéséhez **mind a hullám- mind a foton-leírást használjuk**

Kettős természet

- **hullám**

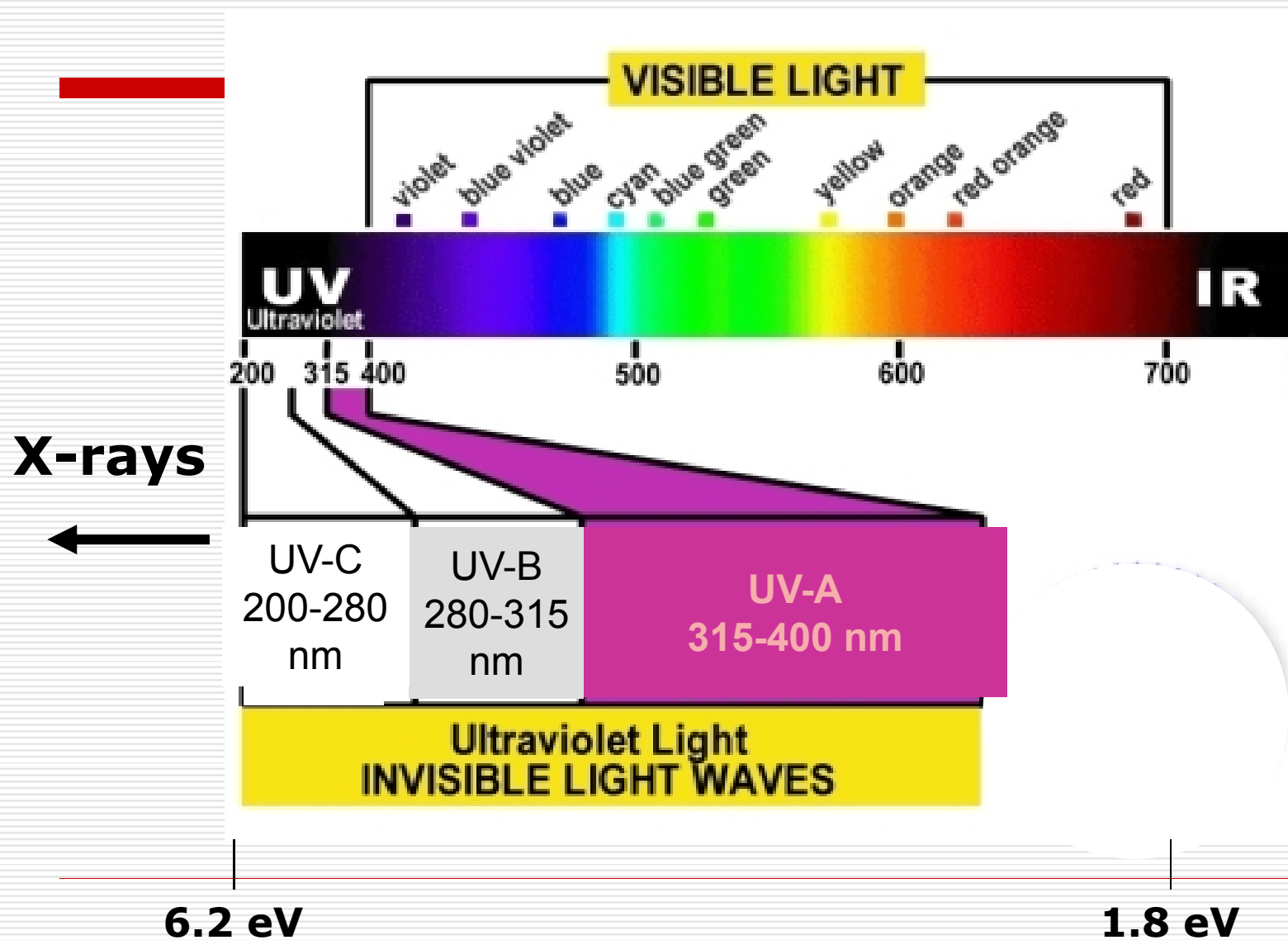
Huygens elv, diffrakció, **interferencia**

- részecske: **foton** (energia-kvantum)

fotoelektromos hatás, energiaátadás anyagoknak
kvantált energiaadagokban, kölcsönhatásokban
partnere az elektron

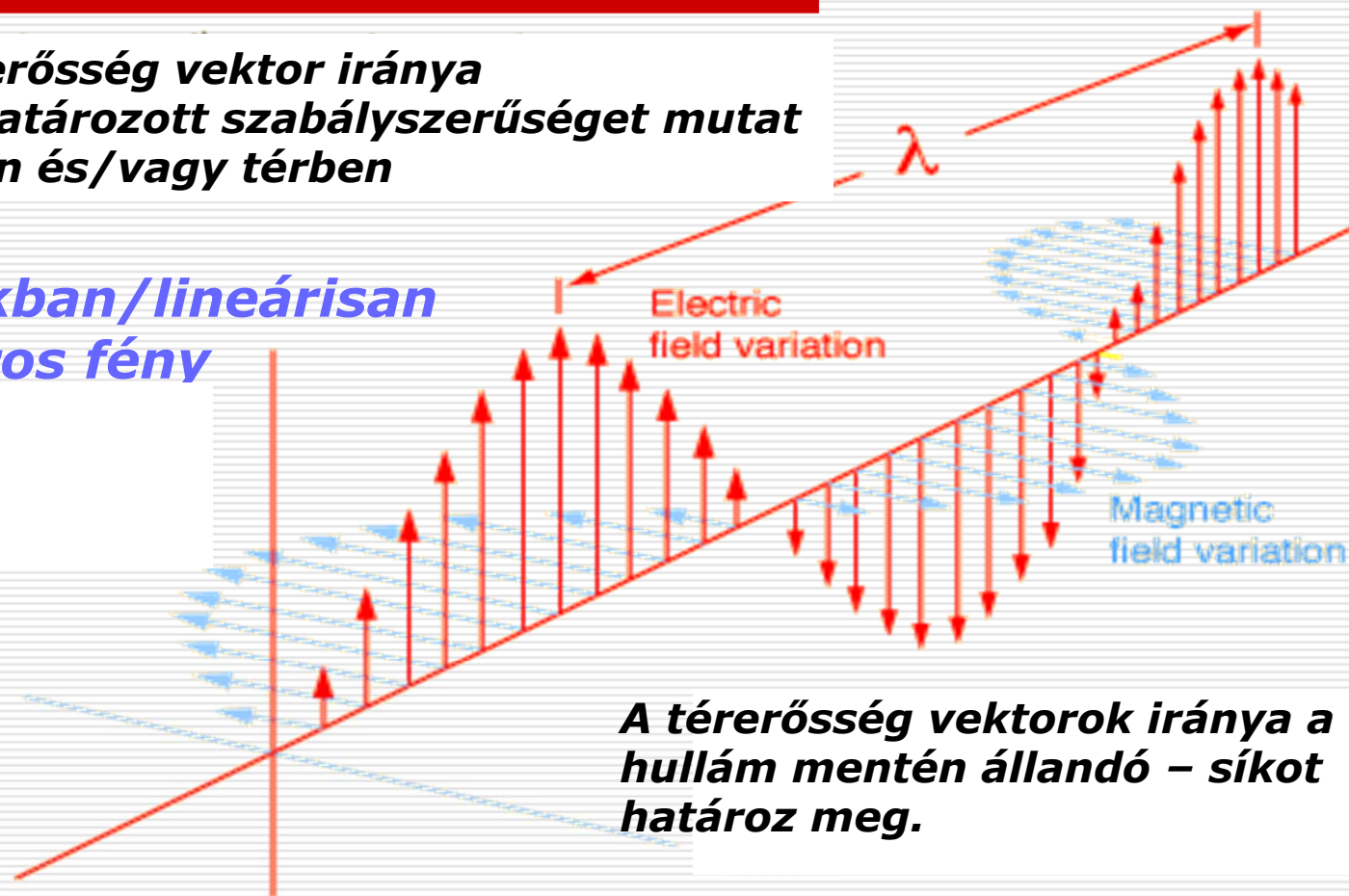
A fény hullám paramétere

A fény hullám polarizáltsága

A térerősség vektor iránya meghatározott szabályszerűséget mutat időben és/vagy térben

a. Síkban/lineárisan poláros fény

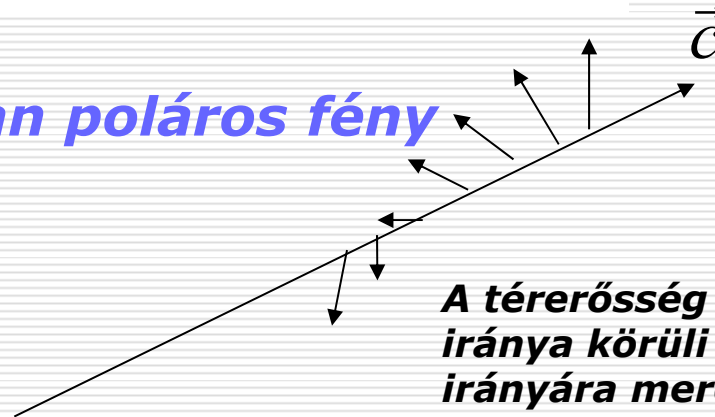
A térerősség vektorok iránya a hullám mentén állandó – síkot határoz meg.

Poláros fény

A térerősség vektor iránya meghatározott szabályszerűséget mutat időben és/vagy térben

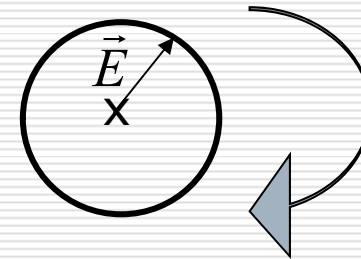
b. Cirkulárisan poláros fény

jobbra - balra

A térerősség vektor végpontja a terjedés iránya körüli spirálison mozog. A „c” vektor irányára merőleges síkra vetítve E és B egyenletes körmozgást végez.

Jobbra cirkulárisan poláros fény

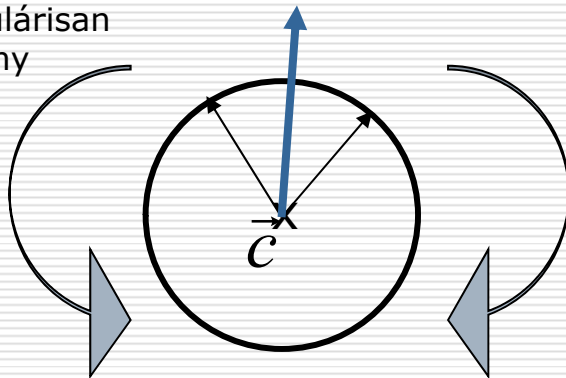

Poláros fény

A térerősség vektor iránya meghatározott szabályszerűséget mutat időben és/vagy térben

A lineárisan poláros fény két, jobbra, ill. balra cirkulárisan poláros fény eredője

Balra cirkulárisan poláros fény

A térerősség vektor végpontja a terjedés iránya körüli spirálison mozog. A „c” vektor irányára merőleges síkra vetítve E és B egyenletes körmozgást végez.

Jobbra cirkulárisan poláros fény

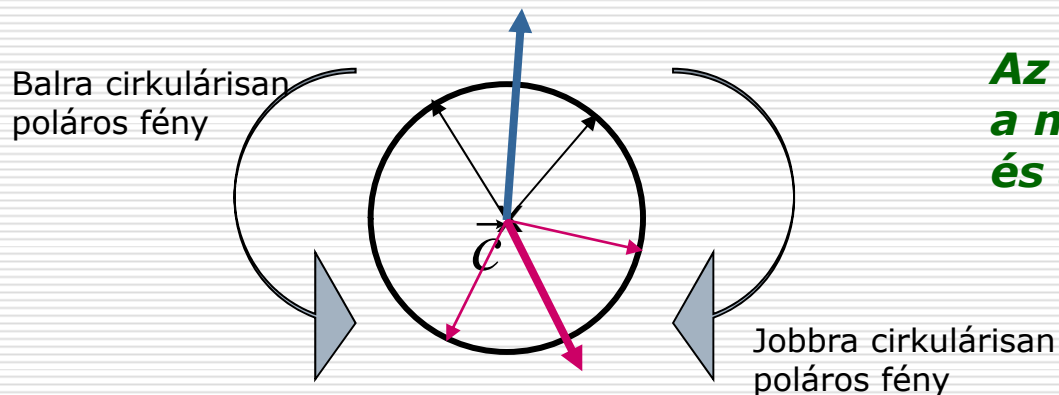
Azonos terjedési sebesség, frekvencia és amplitudó

Poláros fény

Optikailag aktív anyagok (molekulák, szerkezetek) a linárisan poláros fény térerősség-vektorának irányát elfordítják

Oka: speciális aszimmetria – tükörszimmetria hiánya

A mintában a cirkulárisan poláros komponensek terjedési sebessége különböző

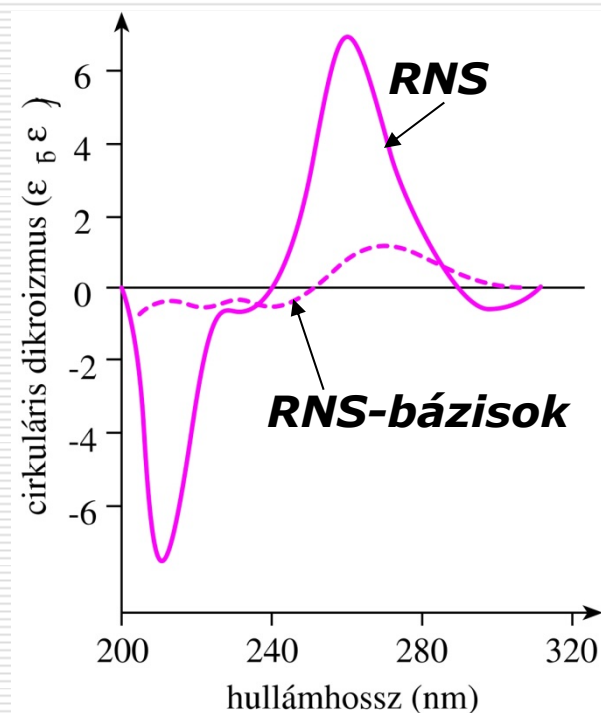
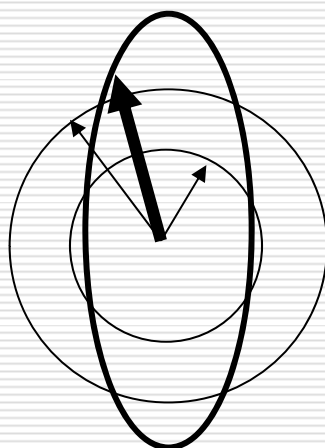
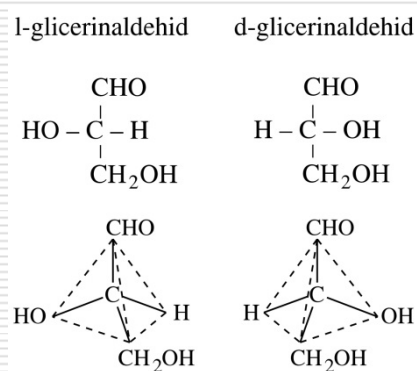

Az optikai forgatás mértéke a molekulák minőségére jellemző és arányos a részecskeszámmal

Különböző terjedési sebesség, azonos amplitudó
Azonos terjedési sebesség és amplitudó

Poláros fény

Elliptikusan poláros fény Cirkuláris dikroizmus

A két cirkulárisan poláros komponens törésmutatóban és abszorbanciában is különbözik a kölcsönhatás után → az eredő elliptikusan polárossá válik

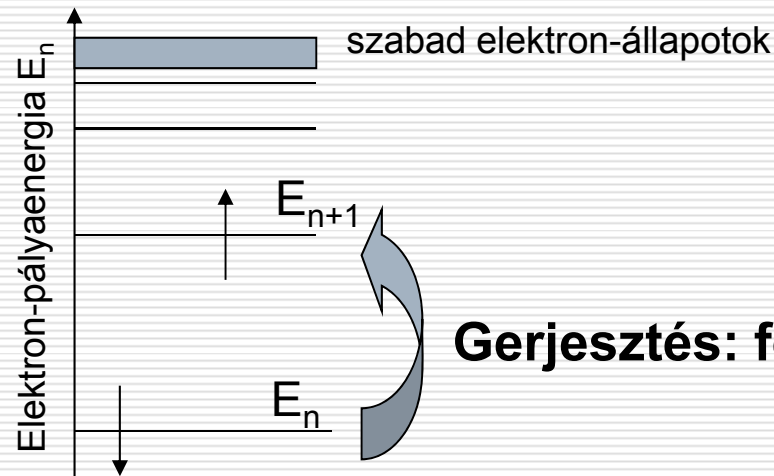

Fény-foton koncepció

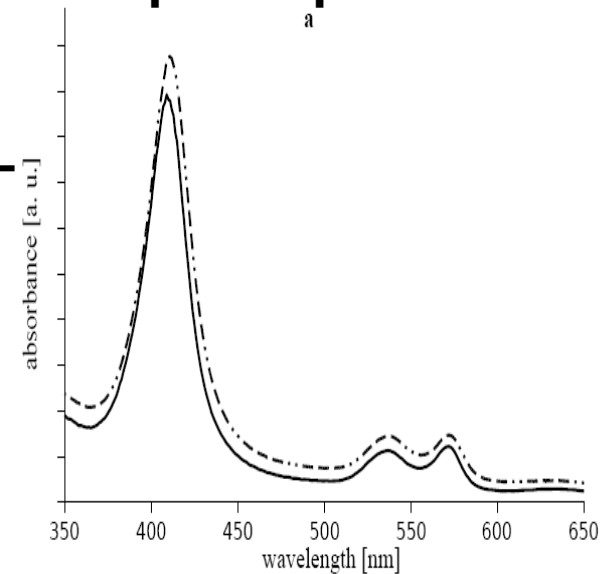
anyaggal való kölcsönhatás magyarázata

$$h * f = h * \frac{c}{\lambda}$$

A fény-elnyelés mértéke függ a hullámhossztól-fotonenergiától

Hemoglobin molekula oldata
Abszorpciós spektrum

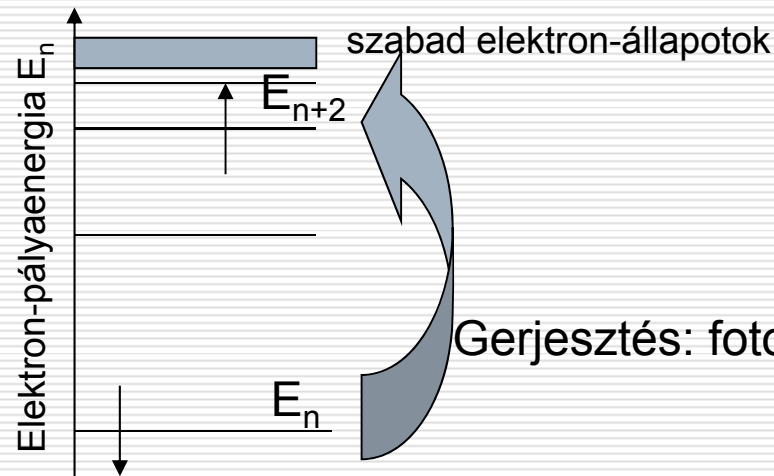
Gerjesztés: fény-fotonenergia-felvétellel

Fény-foton koncepció

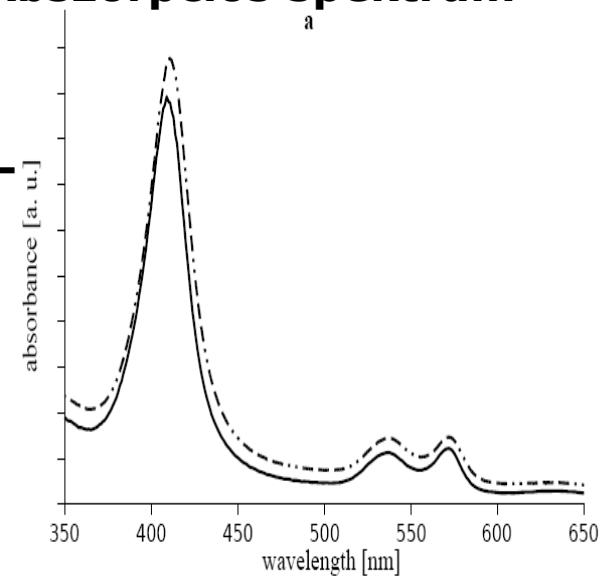
anyaggal való kölcsönhatás magyarázata

$$h * f = h * \frac{c}{\lambda}$$

**A fény-elnyelés mértéke függ a hullámhossztól-
fotonenergiától**

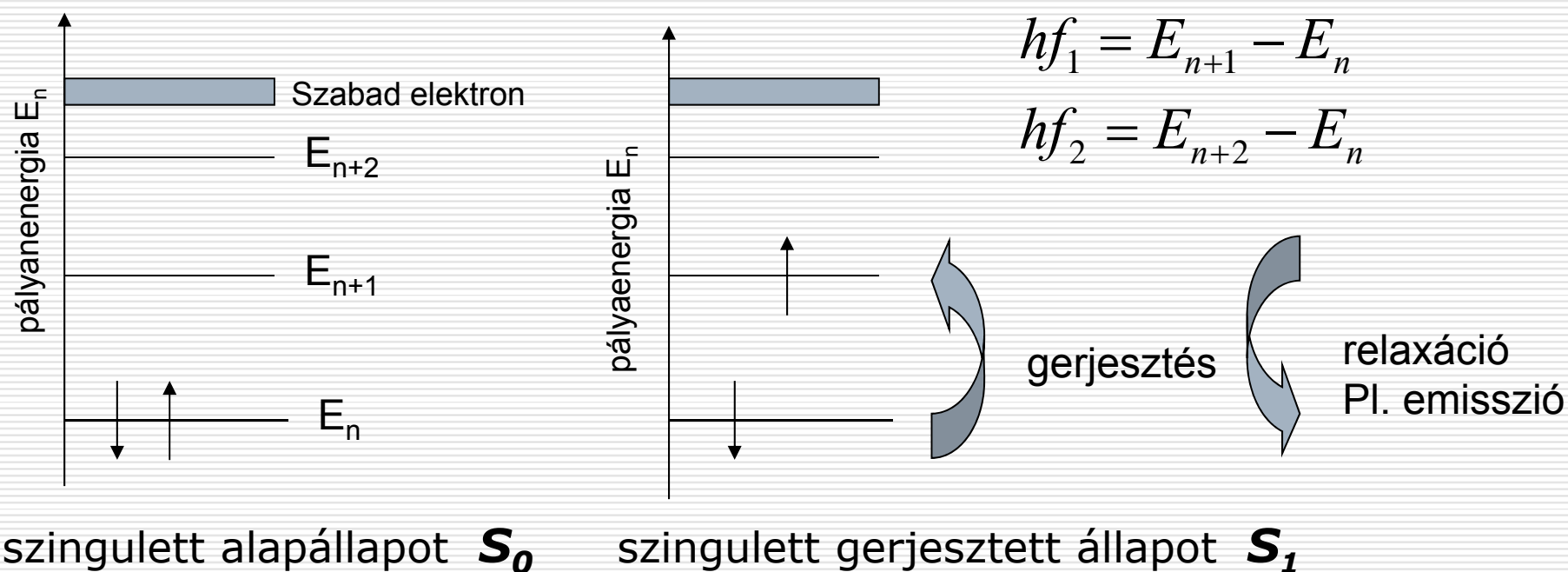

Hemoglobin molekula oldata
Abszorpciós spektrum

Fényfoton elnyelése - emissziója

használt sémák, jelölések

Szingulett állapot (singlet): $\sum_i s_i = 0$

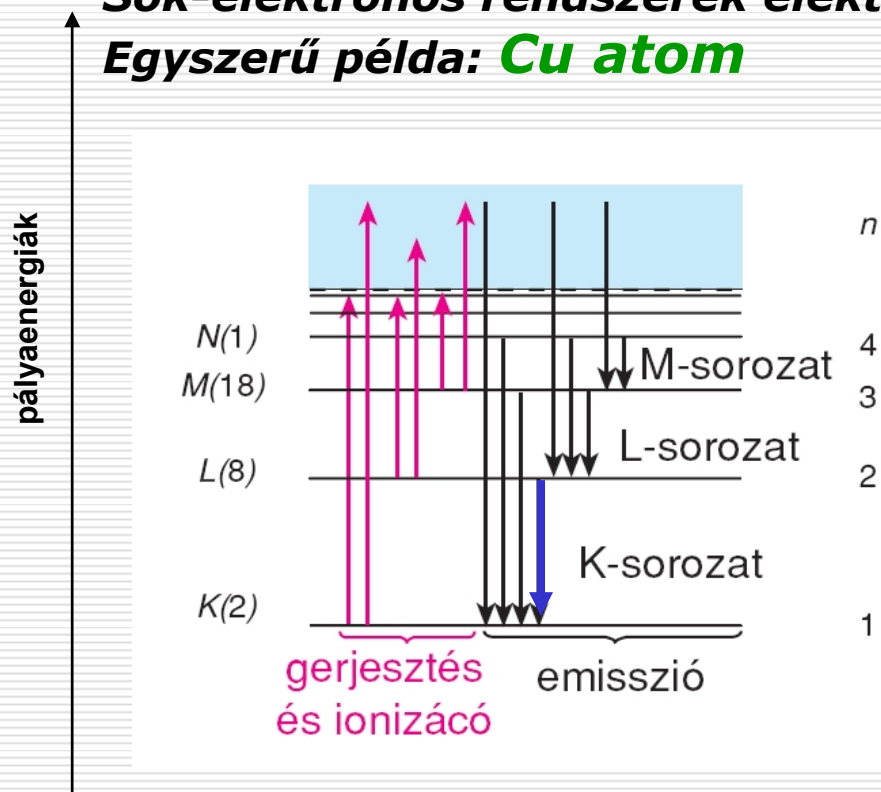
Sematikus ábrázolás: csak a legfelső betöltött nível elektronjai

Optikai elektron-átmenetek

FOTON $\longleftrightarrow$ ELEKTRON

**abszorpció és emisszió
foton-képben**

Sok-elektronos rendszerek elektron-energiái
Egyszerű példa: *Cu atom*

**Optikai foton-energia ($\sim 2-3$ eV)
elnyelése - emissziója
a legkülső – leglazábban kötött
elektronokat érinti**

**$E_{K\alpha} \sim 8$ keV (L $\rightarrow$ K átmenet)
Röntgen-tartomány!**

Fényfoton elnyelése – emissziója

Mérés: optikai spektroszkópia

-Elnyelési
-Abszorpciós spektrum

-Kibocsátási
-Emissziós spektrum

$(\frac{1}{2}mv^2$ - részecske-sugárzás)

$$hf = h \frac{c}{\lambda} = hc \frac{1}{\lambda}$$

$[eV]$ $\frac{1}{\lambda} [cm^{-1}]$

SPEKTRUM

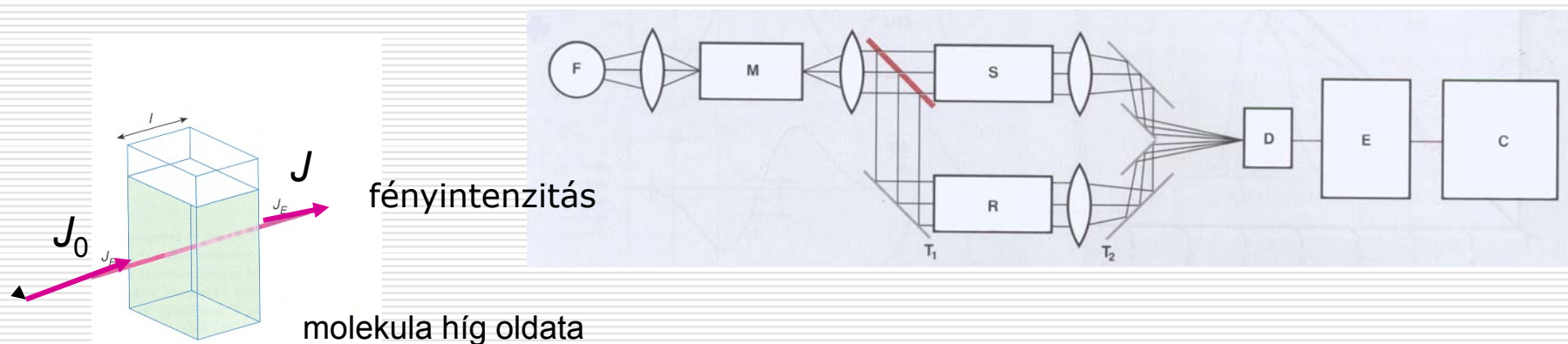
elnyelés
v. kibocsátás
valószínűsége

energia
pl. részecske-energia
fotonenergia

IR- VIS – UV
Optikai spektroszkópia

Milyen fény-fotonok gerjesztenek?
Mérés: **optikai abszorpciós spektrum**

abszorpciós spektrofotométer

Lambert-Beer törvény

A= Abszorbancia
D= Optikai denzitás

$$\lg \frac{J_0}{J} = \varepsilon(\lambda) * c * l$$

$h*f$

Milyen fotonok gerjesztenek?

$\varepsilon(\lambda)$ **Moláris extinkció kvantumkémiai értelmezése:**
„Átmeneti dipólus-momentum”

Egy elektronátmenet valószínűségét a kiindulási és a végső elektron-vibrációs pálya
Kvantumszámai határozzák meg (hullám-kép):

kiválasztási szabályok

Mennyit változhatnak a kvantumszámok?

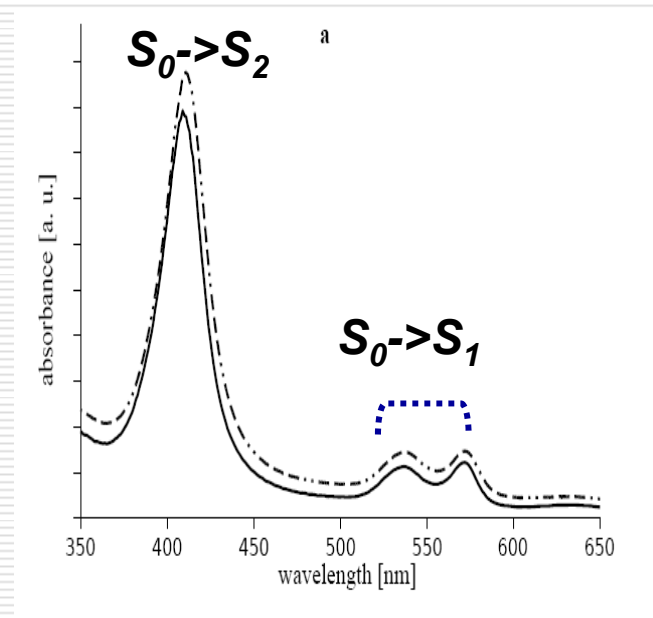
Δn = bármennyi, $\Delta l = \pm 1$, $\Delta m = 0$ vagy ± 1

$\Delta s = 0$

+ vibrációs módusok csatolása

Gerjesztési vagy emissziós átmenetben az elektron spinállapota nem változhat

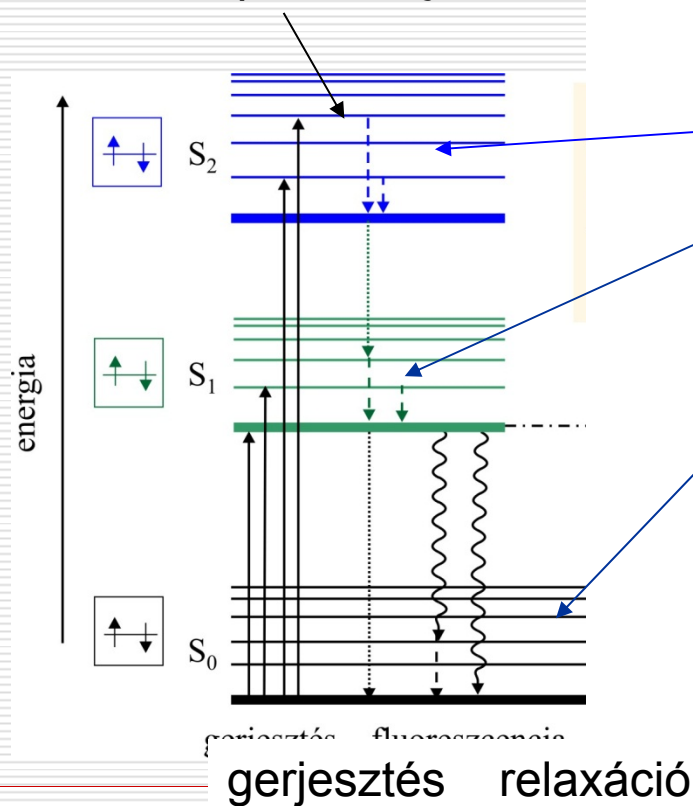
Hemoglobin abszorpciós spektruma

Megengedett, és tiltott átmenetek .....nagy vagy kis valószínűségű átmenetek

Molekula – kölcsönhatásban a környezettel „sávos” spektrumok

Az elektron-pályák energiáit a **molekulák** diszkrét **vibrációs** állapotai kis mértékben perturbálják

A vibrációs nívók mind az abszorpció, mind az emisszió átmenetek fotonenergiáiban új lehetőségeket jelentenek

Egyes fotonenergiák helyett közeli Fotonenergiák sorozata a spektrumokban

Molekulák vibrációi
T hőmérséklet

SÁVOK

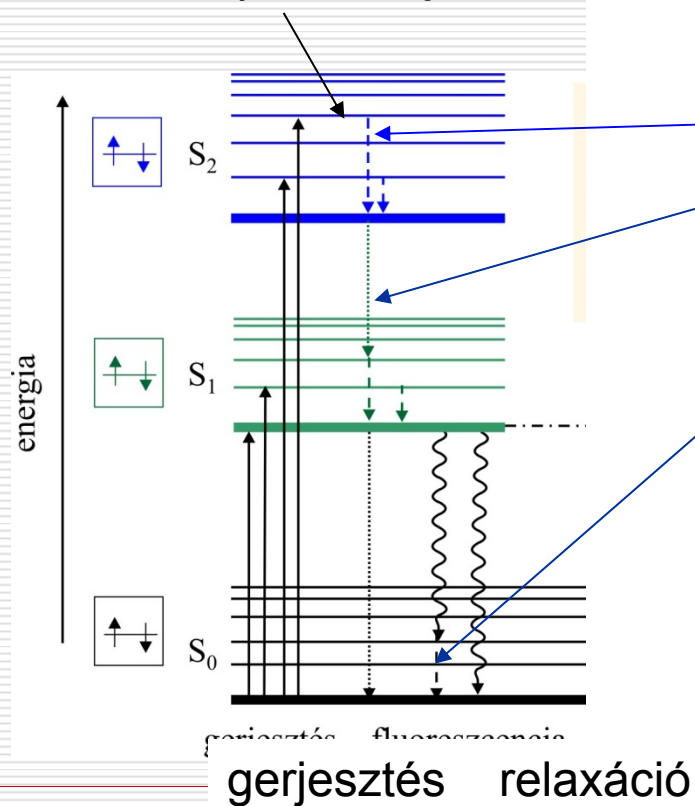
Környezeti kölcsönhatások

Aromás szénhidrogének

Molekula – kölcsönhatásban a környezettel emisszió csak a legalsó gerjesztett állapotból

Az elektron-pályák energiáit a **molekulák** diszkrét **vibrációs** állapotai kis mértékben perturbálják

Kasha-szabály

A felsőbb gerjesztett állapotokból nincs átmenet az alapállapotba fotonemisszióval – vibrációs relaxáció (energialeadás hő formájában) az elektronállapotokon belül, és az S_1 állapotba

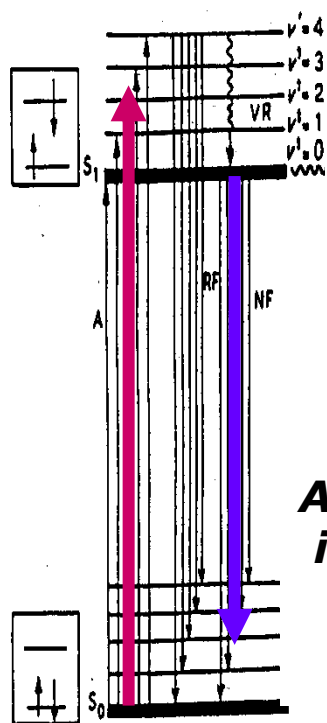
Emisszió csak az S_1 nívóról

Aromás szénhidrogének

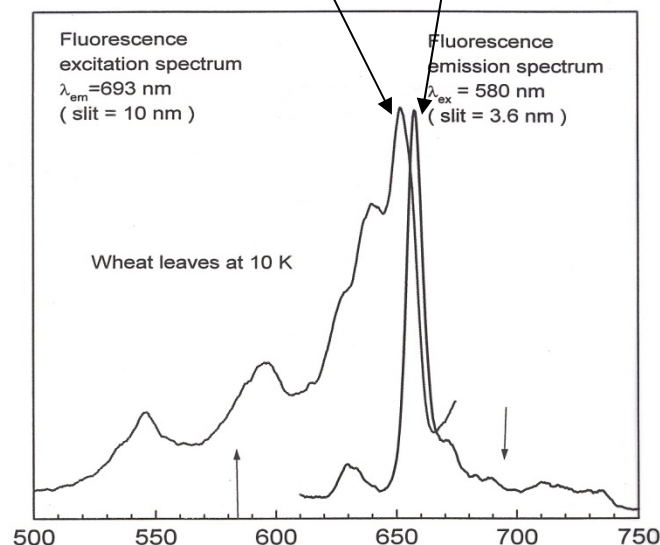
Molekula – kölcsönhatásban a környezettel **emisszió a gerjesztésnél hosszabb hullámhosszakon**

A mért abszorpciós és emissziós sávok energiája eltér egymástól

Stokes-féle eltolódás

**Az abszorpció és az emisszió
is a legalsó vibrációs szintről történik**

$$\overline{hf}_{abs} > \overline{hf}_{fluo}$$

$$\lambda_{abs} < \lambda_{fluo}$$

Maximum-helyek

A polarizáció (hullám-tulajdonság) szerepe fény-abszorpcióban, fény-emisszióban

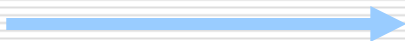

A molekulák gerjesztésekor elektronállapotváltozás töltéseltolódás
Dipólus vektorral jellemezhető : **‘átmeneti momentum’**

→ Függ a molekula szerkezetétől, a szerkezethez orientált
pl. triptofán: a molekula síkjában

Fotoszelekció: poláros fény elektromos térerősség vektora azokat az elektronokat gerjeszti, ahol a keltett dipólus-momentum és a térerősség vektor iránya (közelítőleg) megegyezik. Emisszióban is dipólus-jelleg érvényesül.

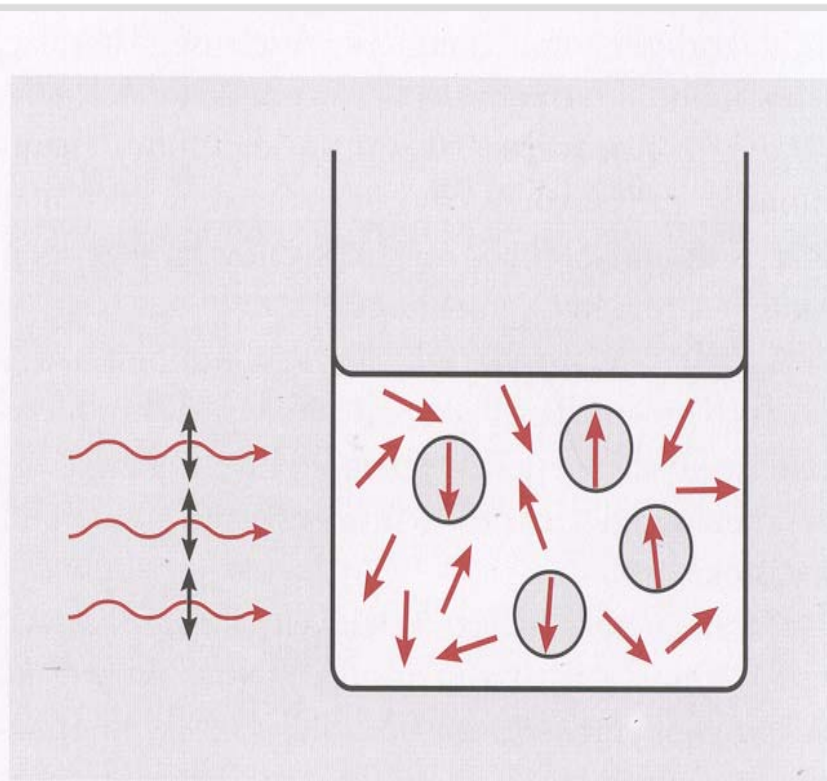
Polarizált gerjesztés

Álló molekula

Polarizált emisszió

4.32. ábra. Fotoszelekció. A vertikálisan polarizált fényt csak a megfelelően orientált körrel jelölt fluorofórok abszorbeálják

Az emisszió
polarizációfokának (p)
mérése

$$p = \frac{I_{VV} - I_{VH}}{I_{VV} + I_{VH}}$$

V vertikális polarizáció

H horizontális

Ha a molekula a gerjesztett állapot ideje alatt **elfordul**
→ az emisszió **polarizációja csökken**
Beágyazó környezet (pl. plazmamembrán) **fluiditásának**
jellemzése

A fény biológiai hatásai

Szemponatok:

Mi nyeli el? Milyen mélyre jut?

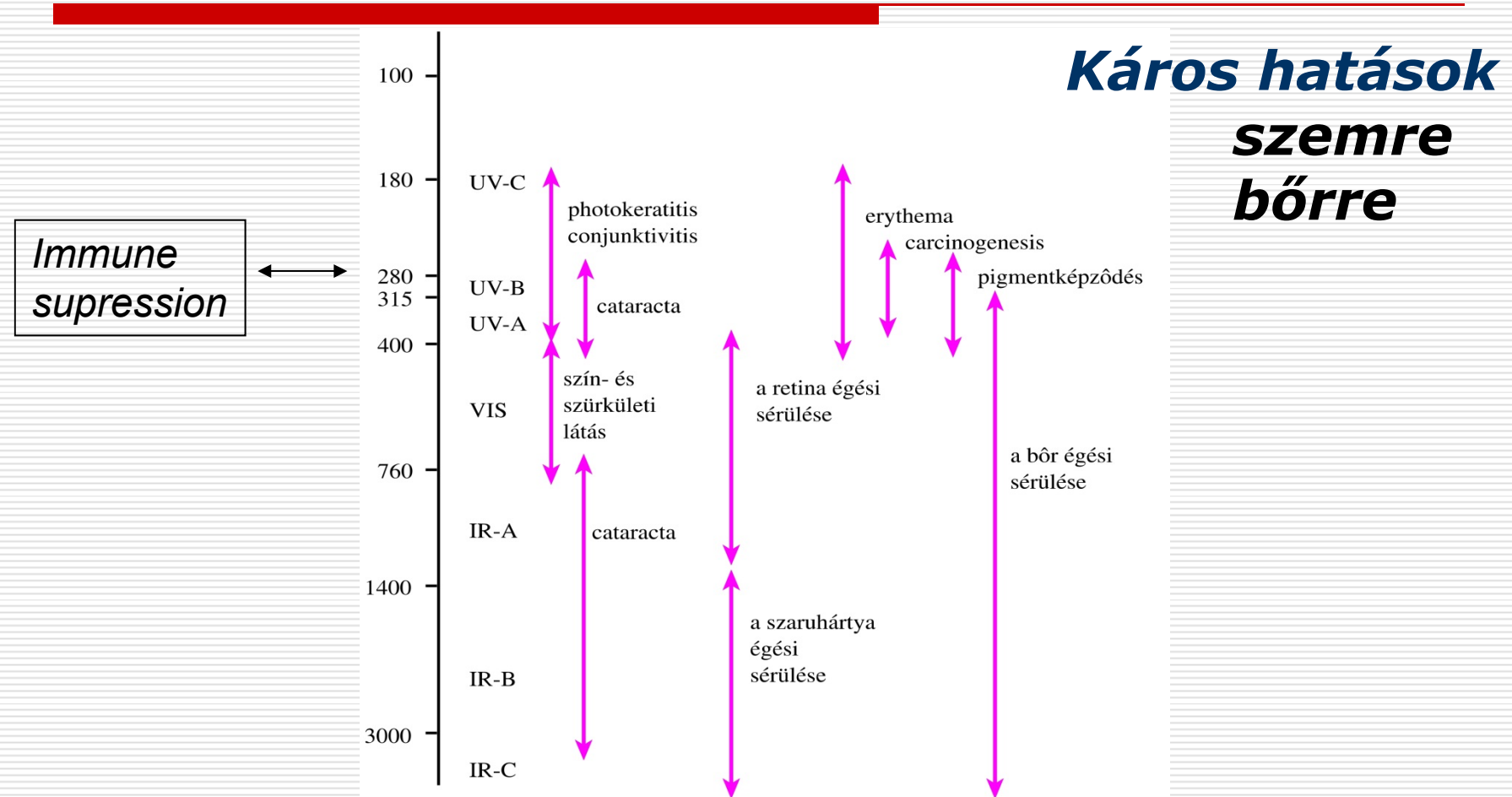
Milyen szerveket ér fény?

Fénnyel kiváltott reakciók, terápiás beavatkozások

A fény biológiai hatásai

Mit ér közvetlenül fény?

A fény biológiai hatásai

Mit ér közvetlenül fény?

Pozitív hatások

***szemre
bőrre***   **→**   ***Szervezetre ?***

Ismert hatások:

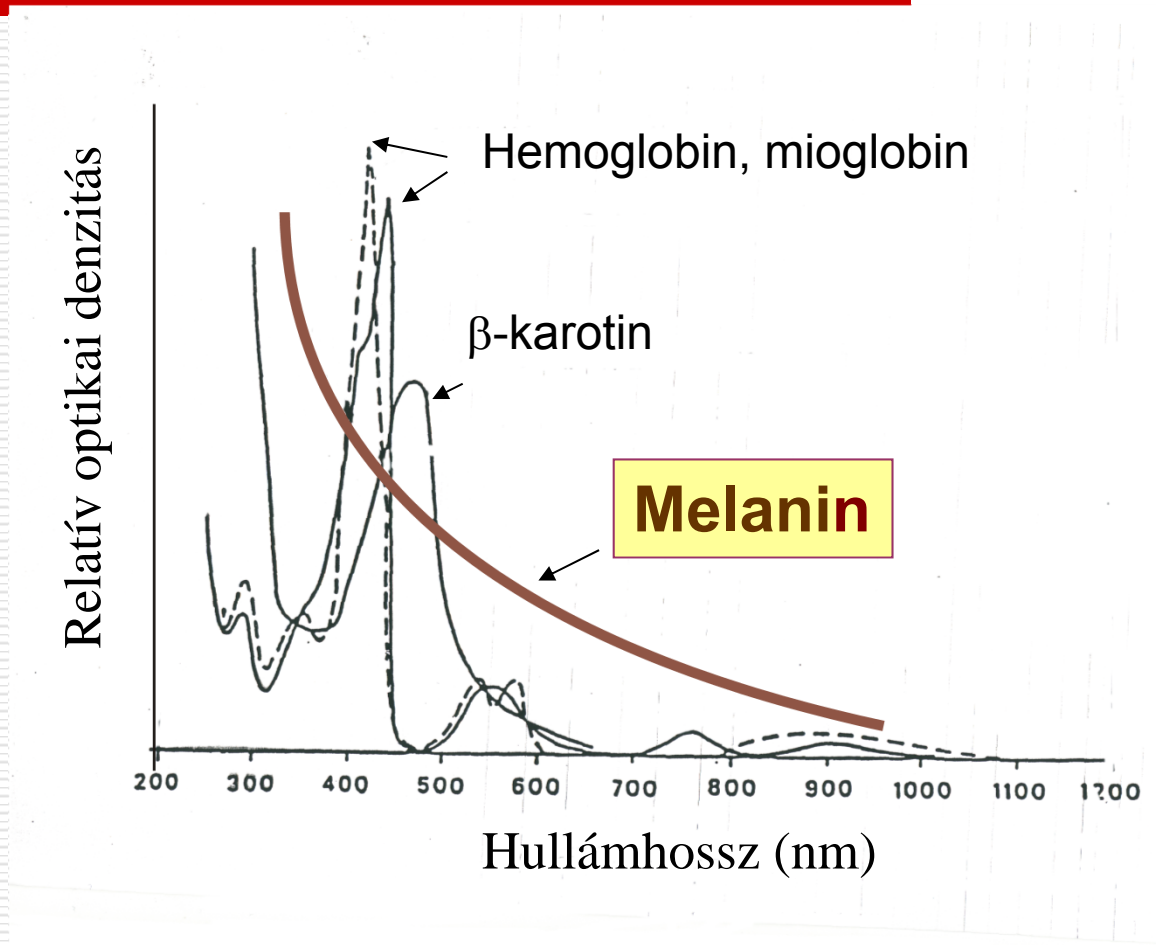
- D-vitamin szintézis (UV-A)***
- anyagcsere, hormonrendszer, immunrendszer stimulálása (VIS)***
- téli depresszió & melatonin hormon túltermelése***

..... Sok az ismeretlen tényező!

A fény biológiai hatásai

Milyen molekulák nyelik el?

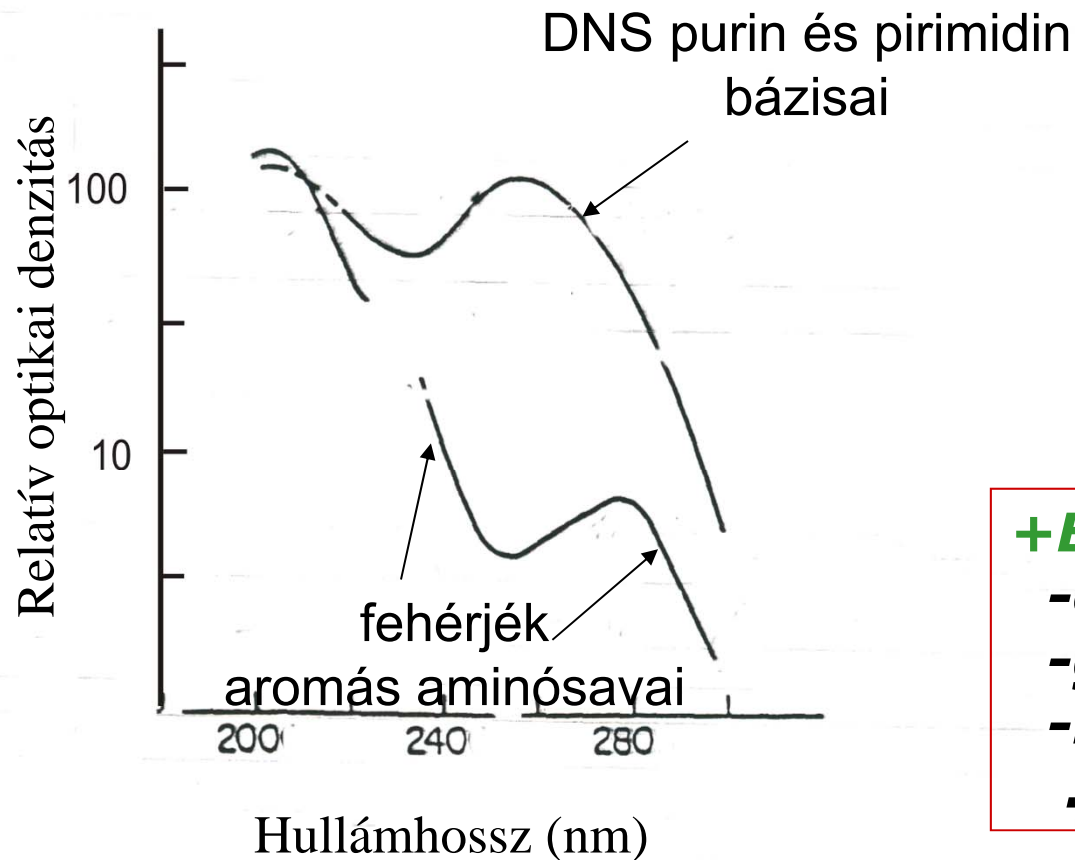
Endogén

A fény biológiai hatásai

Milyen molekulák nyelik el?

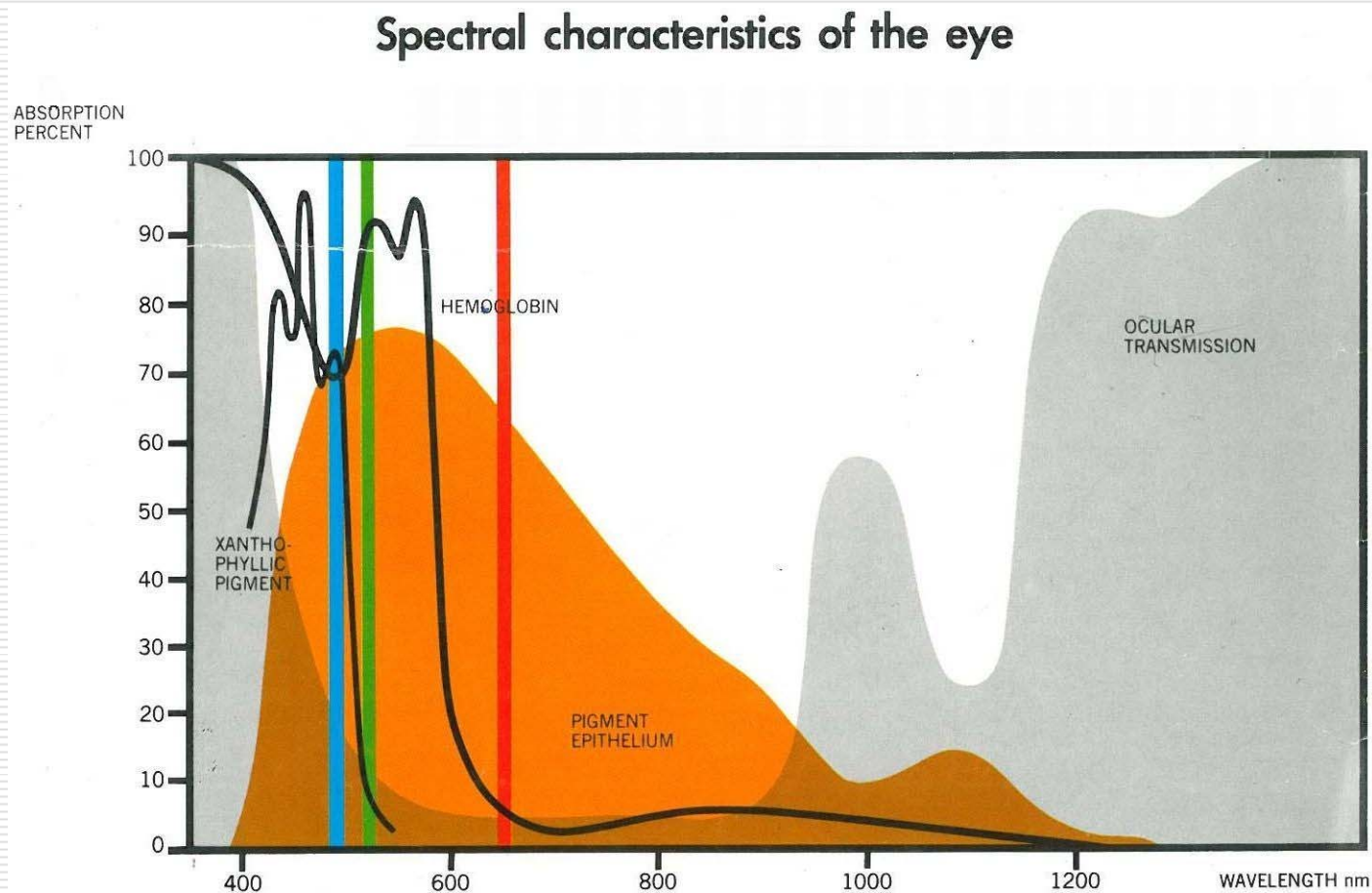
Endogén

+Exogén kromofórok
-ételfestékek
-gyógyszerek
-kozmetikumok
.....

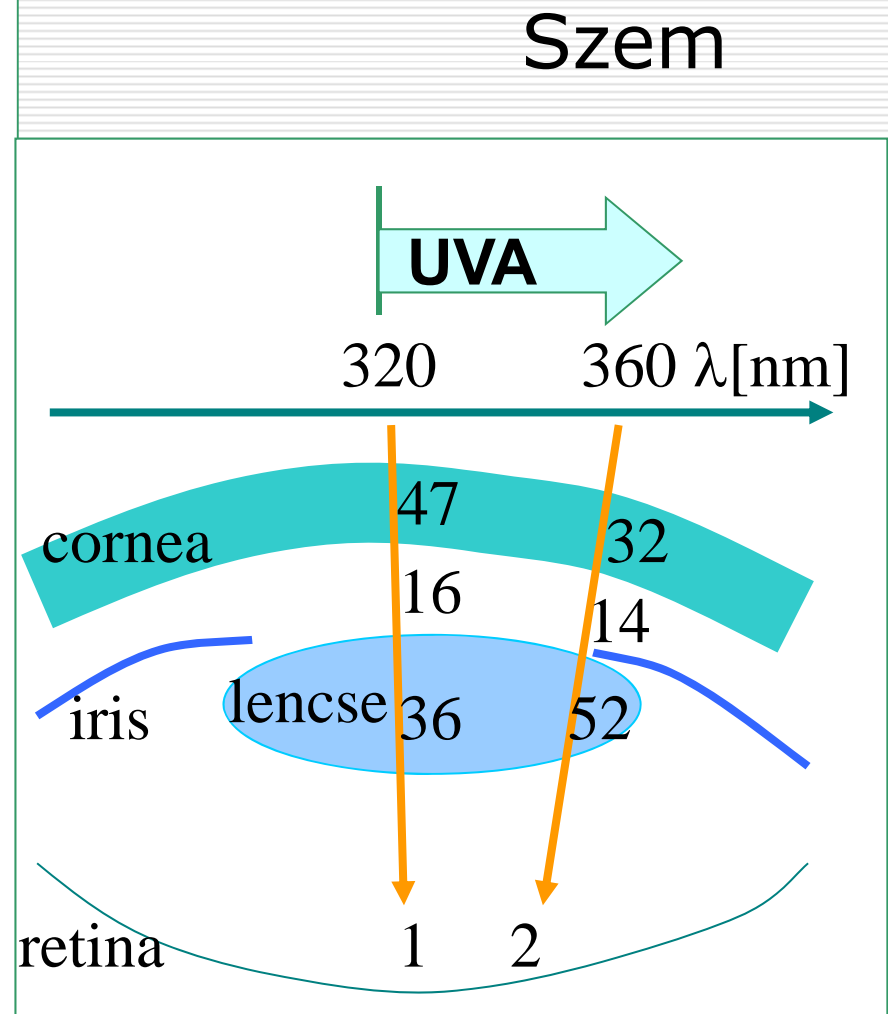
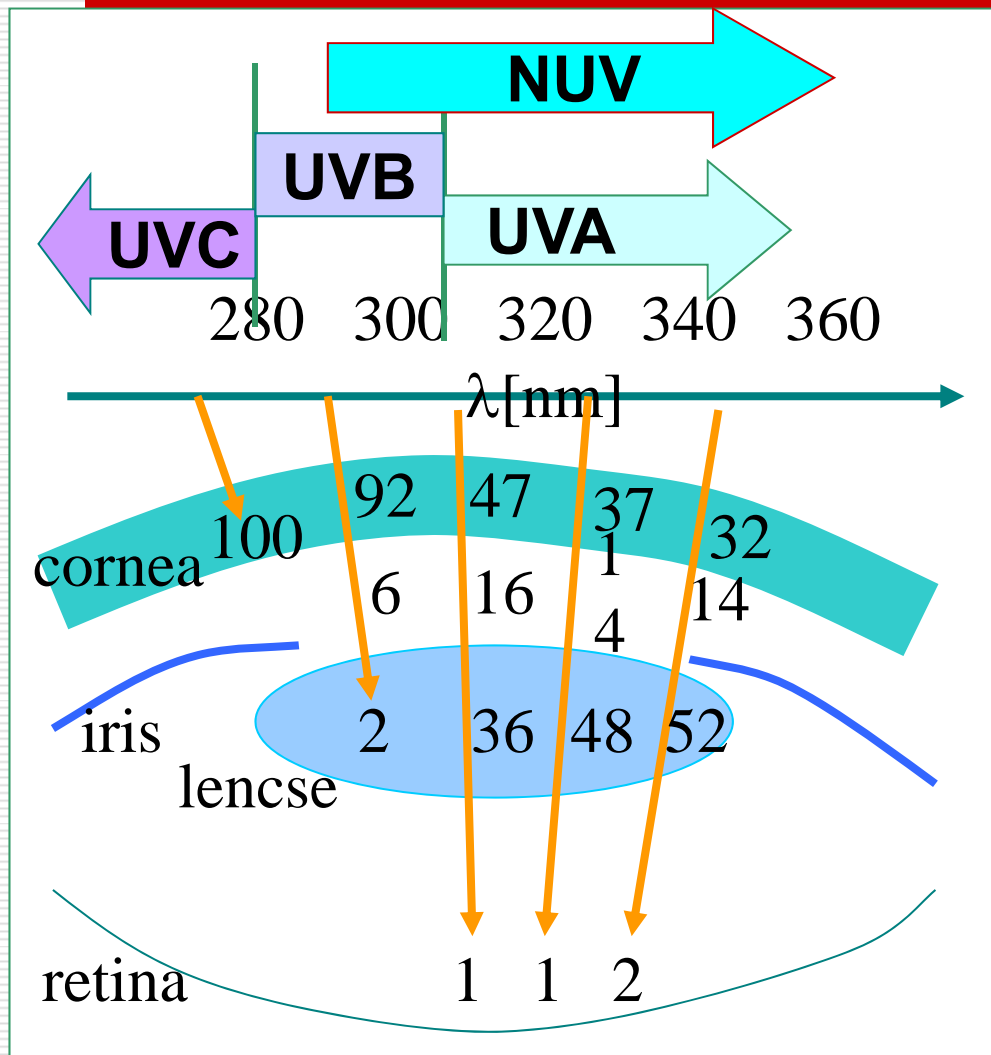
A fény biológiai hatásai

Milyen molekulák nyelik el?

A fény biológiai hatásai

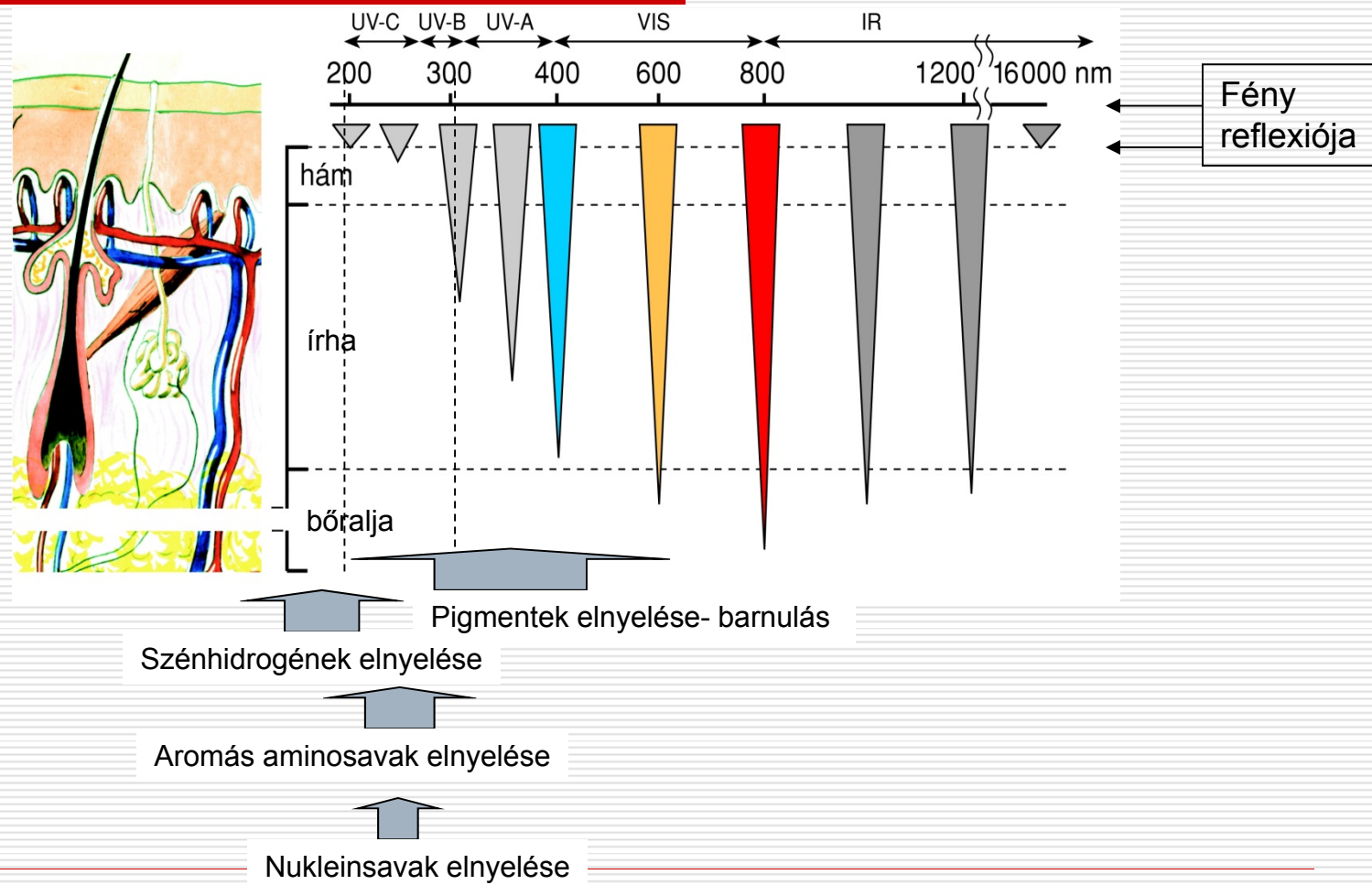
Behatolási mélység?

A fény biológiai hatásai

Behatolási mélység?

Bőr

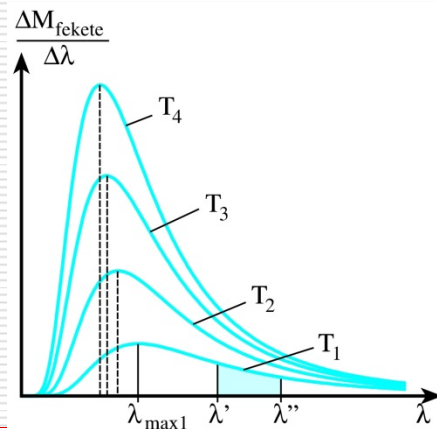
Fény-keltő mechanizmusok és fényforrások

1. Hőmérsékleti sugárzás folytonos spektrum

Oka: anyagok belső szerkezetének termikusan gerjesztett rezgései

$$M = \sigma * T^4$$
$$\lambda_{\max} * T = konst$$

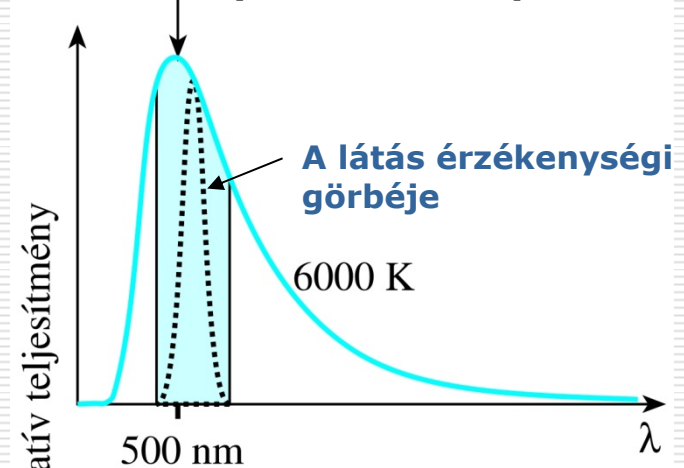
Fény? T-től függ

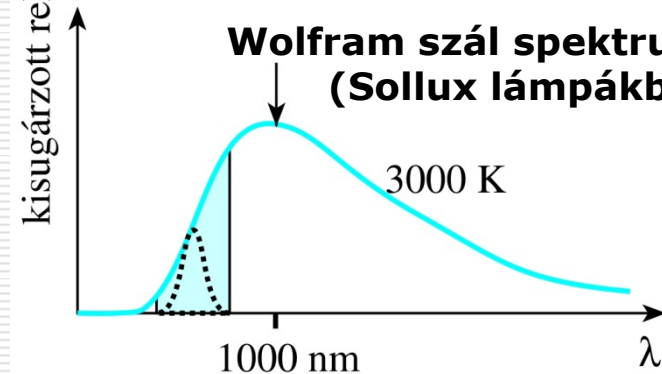
Izzószálas fényforrások

Halogén gáz töltet a szál párolgása ellen

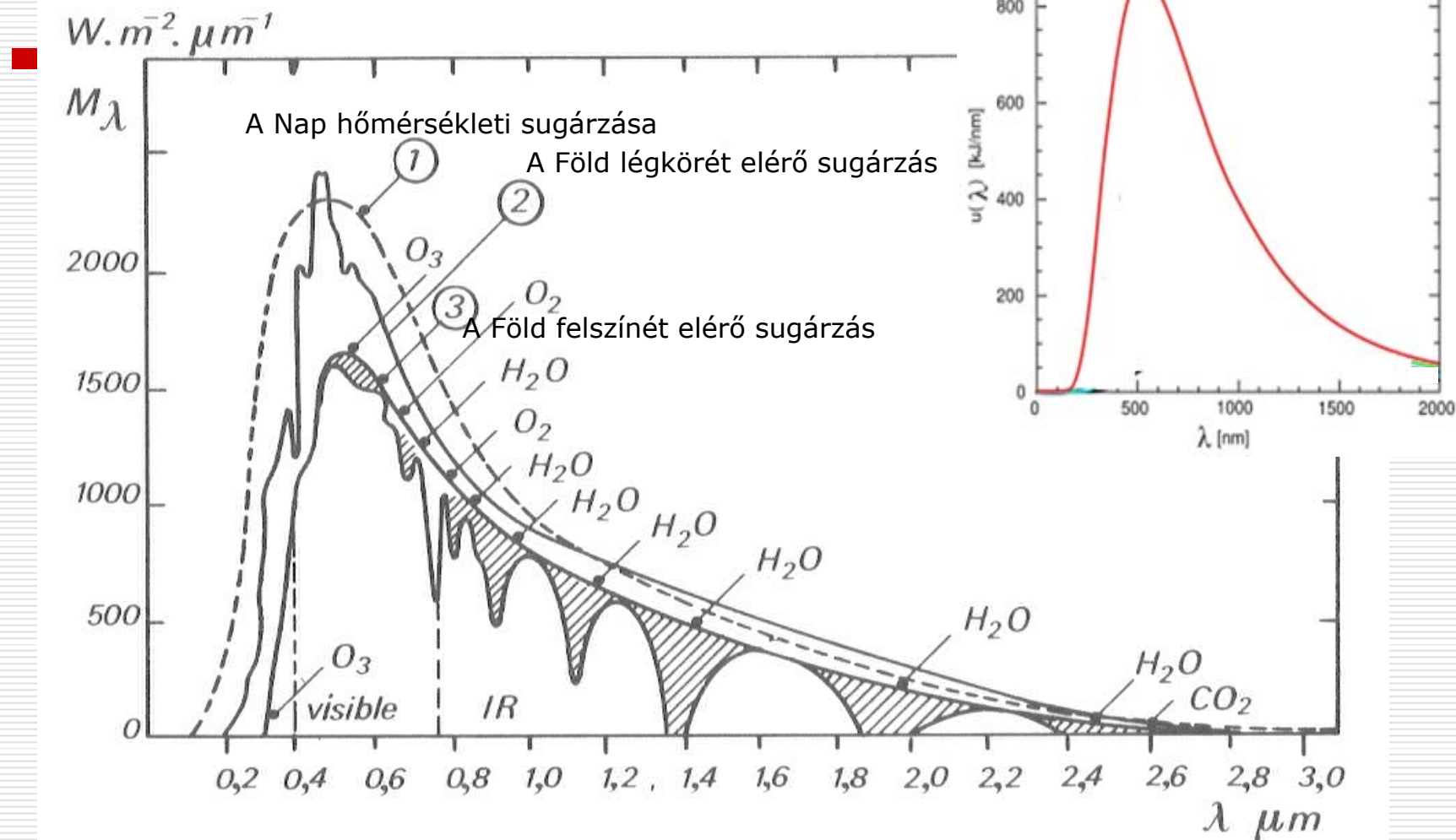
A Nap emissziós spektruma

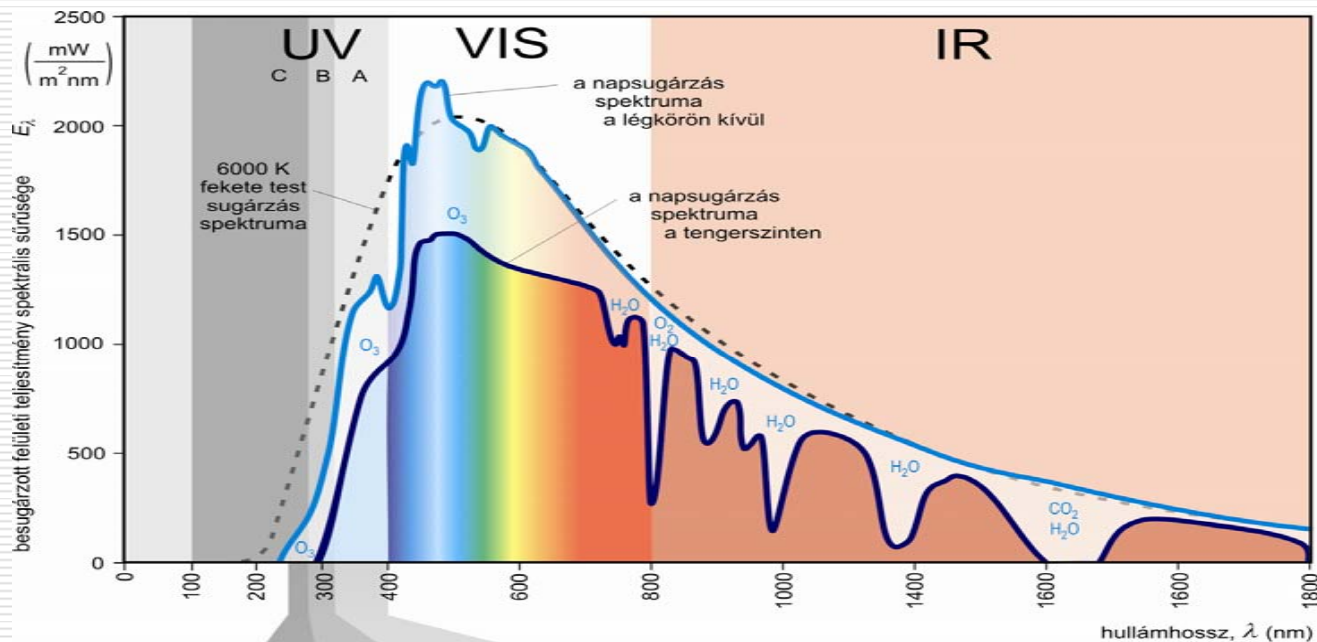

Wolfram szál spektruma (Sollux lámpákban)

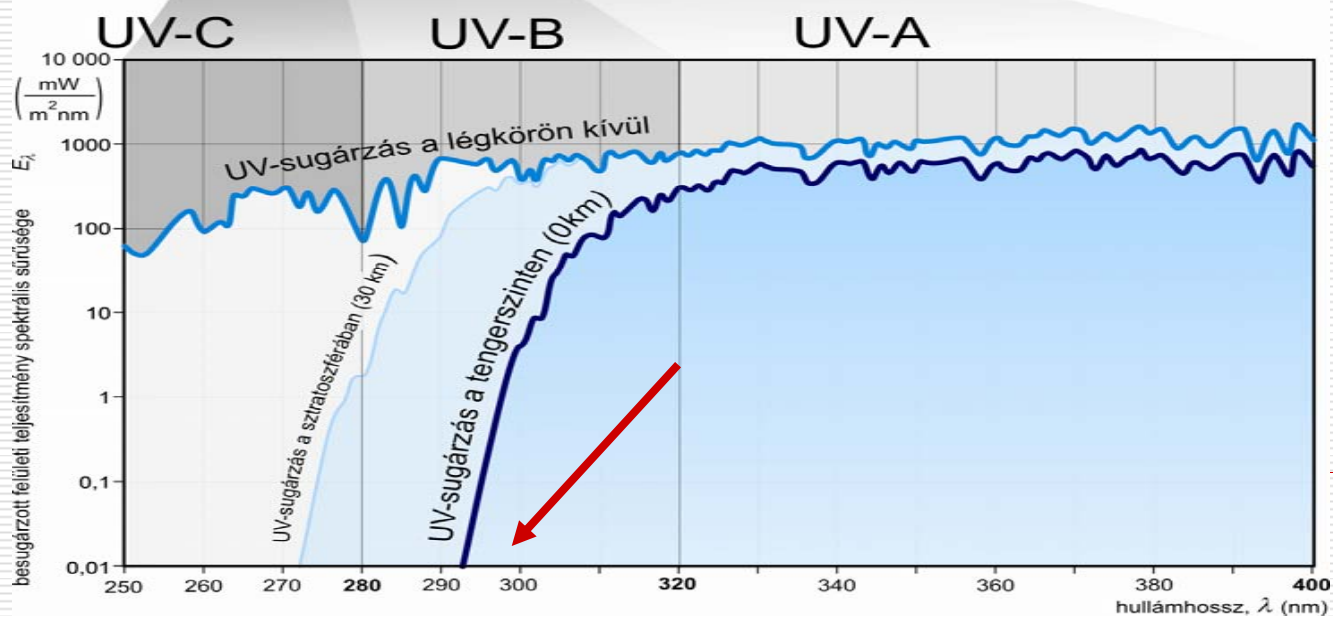

A napsugárzás emissziós spektruma

A Nap sugárzásának UV tartományát a légkör elnyelése szűri ki **O_3 tartalom!**

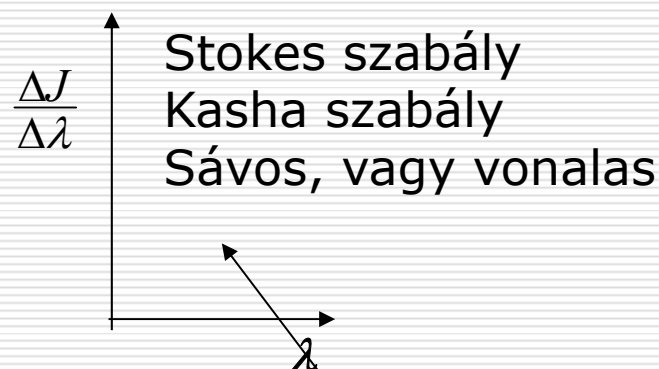
2.1. Spontán fényemisszió: Lumineszcencia

Jellemző paraméterek → természetben ritka

„hideg emisszió”

**Az emisszió előfeltétele:
gerjesztett elektronállapot**

- **Az emissziós spektrum**

- **Az emisszió kvantumhatásfoka: az elnyelt és emittált fotonok számának aránya (fotolumineszcenciánál)**

Az emissziós spektrum
görbe alatti területe

$$\Phi_{em} = \frac{N_{em}}{N_{absz}} = \frac{k_{em}}{k_{em} + \underbrace{k_{belső} + k_{külső}}_{\text{A gerjesztett elektron egyéb energialeadási reakciósebességei}}} \approx \int F(\nu) d\nu \quad \nu = \frac{1}{\lambda}$$

A gerjesztett elektron egyéb
energialeadási reakciósebességei

2. 1. Spontán fényemisszió: Lumineszcencia

Ritka jelenség a természetben

A fényemisszió kvantumhatásfoka kicsi
más reakcióutak az energialeadásra

VI.2. táblázat. Néhány sejtalkotó molekula fluoreszcencia paramétere

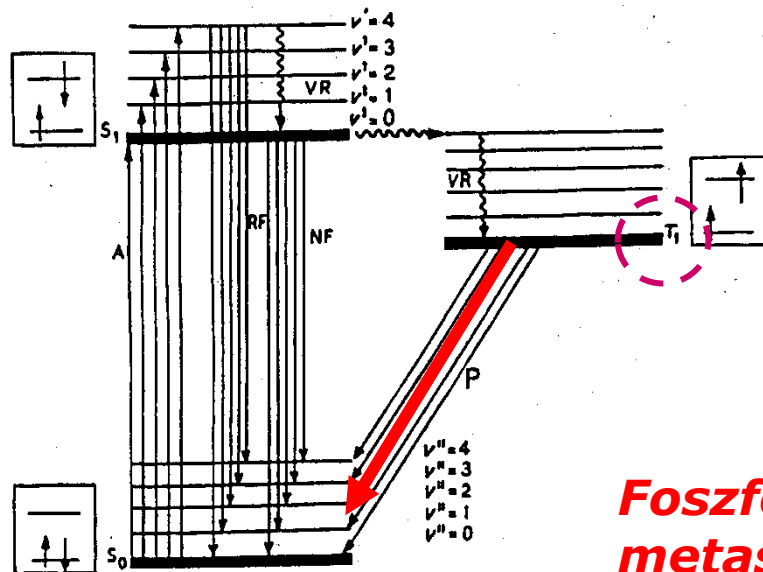
Molekula	Környezet	Abszorpció		Fluoreszcencia		Érzékenység	
		$\lambda_{\max}$ (nm)	$\epsilon_{\max}$ (1/Mcm)	$\lambda_{\max}$ (nm)	Q_F	τ (nsec)	$\epsilon_{\max} Q_F$
Triptofán	H ₂ O, pH 7	280	5600	348	0,20	2,6	1120
Tirozin	H ₂ O, pH 7	274	1400	303	0,14	3,6	200
Fenilalanin	H ₂ O, pH 7	257	200	282	0,04	6,4	8
Y bázis	élesztő tRNA ^{Phe}	320	1300	460	0,07	0,0637	91
Adenin	H ₂ O, pH 7	260	13400	321	$2,6 \cdot 10^{-4}$	<0,02	3,2
Guanin	H ₂ O, pH 7	275	8100	329	$3,0 \cdot 10^{-4}$	<0,02	2,4
Citozin	H ₂ O, pH 7	267	6100	313	$0,8 \cdot 10^{-4}$	<0,02	0,5
Uracil	H ₂ O, pH 7	260	9500	308	$0,4 \cdot 10^{-4}$	<0,02	0,4
NADH	H ₂ O, pH 7	260, 340	6200	470	0,019	0,40	120

2.1. Spontán fényemisszió: Lumineszcencia Fluoreszcencia és Foszforeszcencia

Megkülönböztetés az emittáló gerjesztett elektronállapot alapján.

Jablonski – diagram

Az S_1 állapotú gerjesztett elektron spinátfordulással átmehet a T_1 gerjesztett állapotba, ahonnan az S_0 alapállapotba visszatérés tiltott

**T_1 : alacsonyabb energiájú,
hosszú élettartamú
– metastabil –
gerjesztett állapot**

**Foszforeszcencia: spontán fotonemisszió
metastabil (T_1) állapotból**

2.1. Spontán fényemisszió: Lumineszcencia **Fluoreszcencia és Foszforeszcencia**

Fluoreszcencia:

- Megengedett elektron-átmenetből ($S1 \rightarrow S0$) származó spontán fényemisszió
  - Élettartama rövid, $\tau \sim 1-10 \text{ ns}$ $\leftrightarrow$ gerjesztési idő $\sim 10^{-3} \text{ ns}$
  - Karakterisztikus fotonenergia(tartomány) –szín jellemzi
  - Többféle gerjesztési átmenettel is gerjeszthető
-

2.1. Spontán fényemisszió: Lumineszcencia **Fluoreszcencia és Foszforeszcencia**

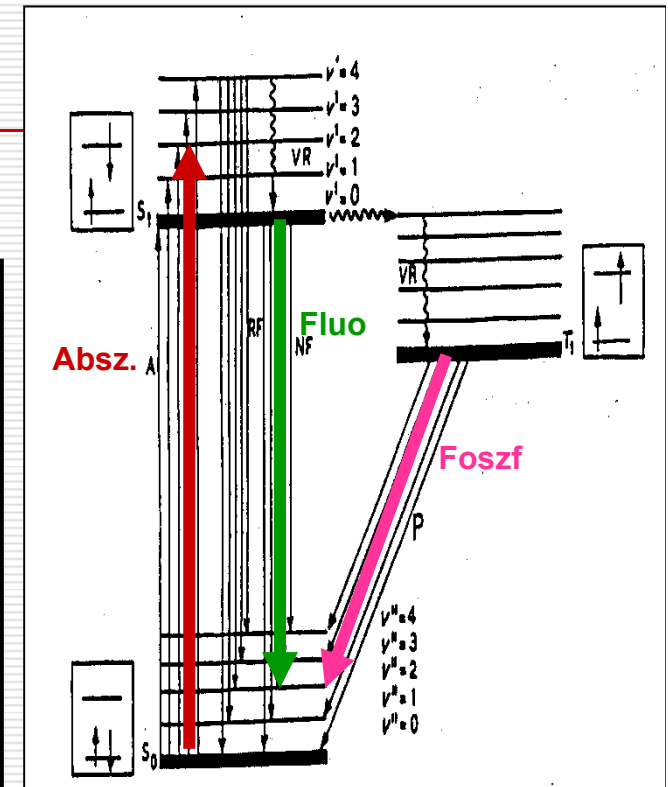
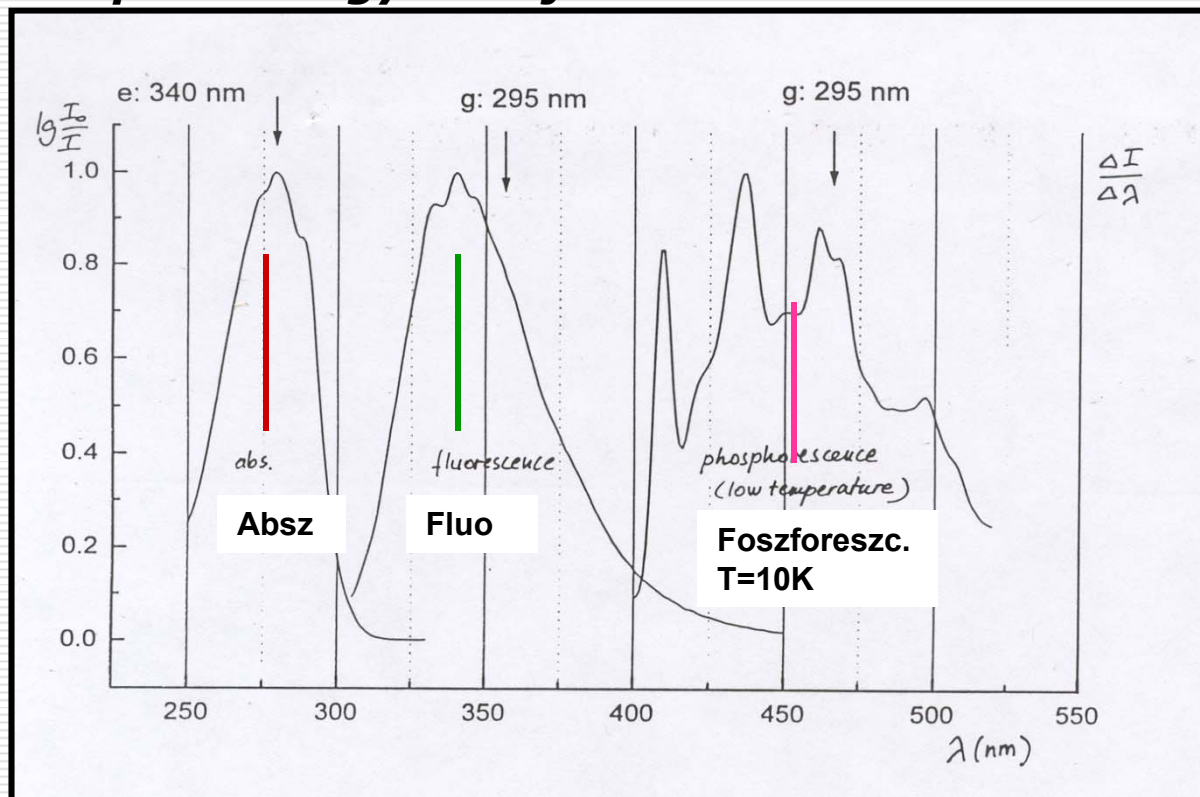
Foszforeszcencia:

- Spontán fényemisszió metastabil átmenetből
  - Az emittáló nívó élettartama hosszú $\tau \sim \text{ms, sec...}$
metastabil állapot
  - Az emittált fény fotonenergiája kisebb mint a fluoreszcenciáé
  - Hosszú élettartam -> lehetőség a környezeti energialeadásra
emissziós intenzitás igen kicsi -> orvosi alkalmazása csekély
-

2.1. Spontán fényemisszió: Lumineszcencia

Fluoreszcencia és Foszforeszcencia spektrumok összehasonlítása

természetesen lumineszkáló aminosav
Triptofán - egy fehérjében

Vibrációs relaxáció

$$\lambda_{\text{foszf}} > \lambda_{\text{fluo}} > \lambda_{\text{absz}}$$

Stokes-féle eltolódás

Fény-keltő mechanizmusok és fényforrások

2.1. Lumineszcencián alapuló fényforrások

Alapja: gázkisülési csövekben keltett elektrolumineszcencia

-Alacsony nyomású fémgőz-lámpák

Pl. - **Na-lámpa** sárga fénye

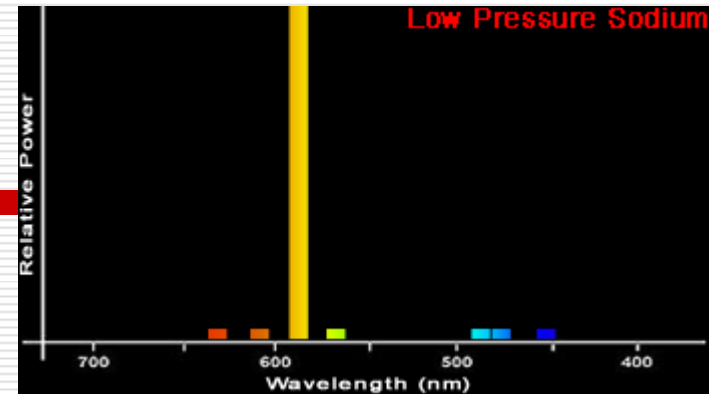
- **germicidlámpa**: alacsony nyomású higanygőz vonalas emissziós spektruma 254 nm-en elnyelődik baktériumok genetikai állományában

sterilizáló hatás

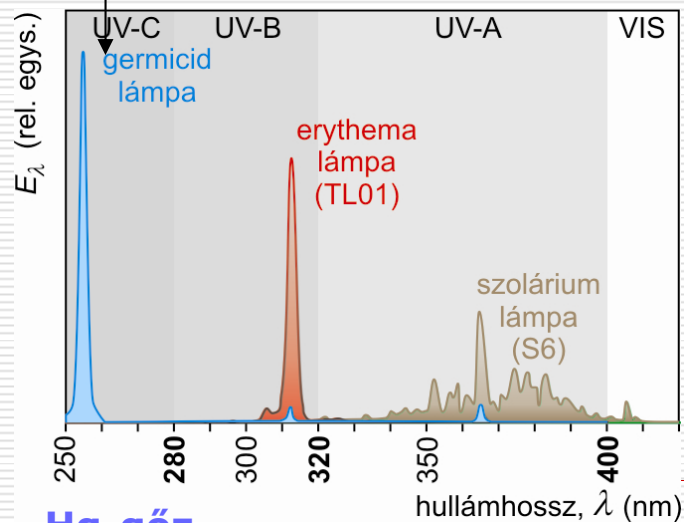
-Ívlámpák

nagy nyomású Hg, Xe vagy Na-lámpák, ionizált plazma ívkisülése
folytonos spektrum jellegzetes vonalakkal

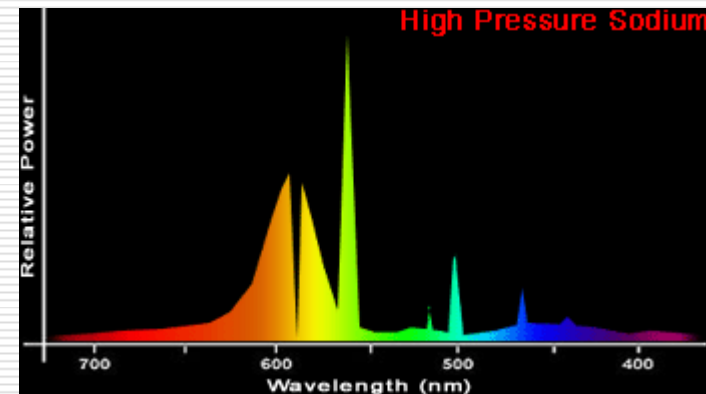
Fémgőz lámpák

Kisnyomású Na-gőz lámpa
emissziós spektruma

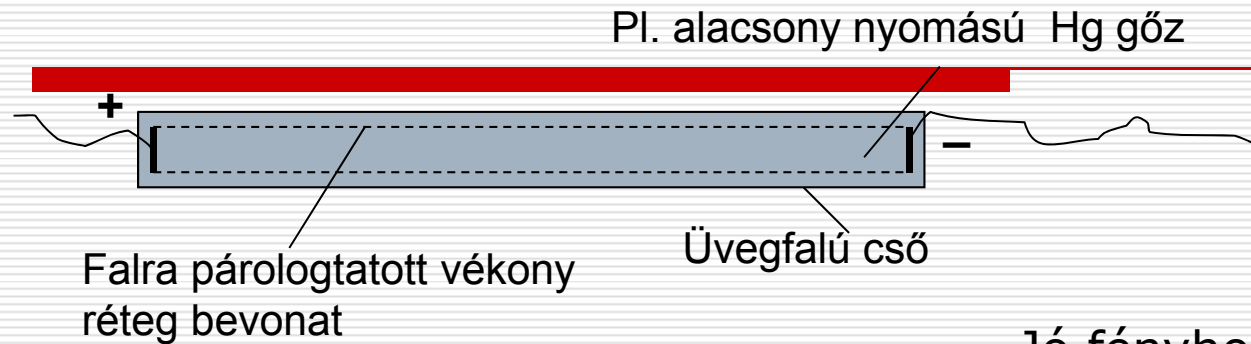

Hg-gőz
lámpa

Nagy-nyomású Na-gőz lámpa
emissziós spektruma

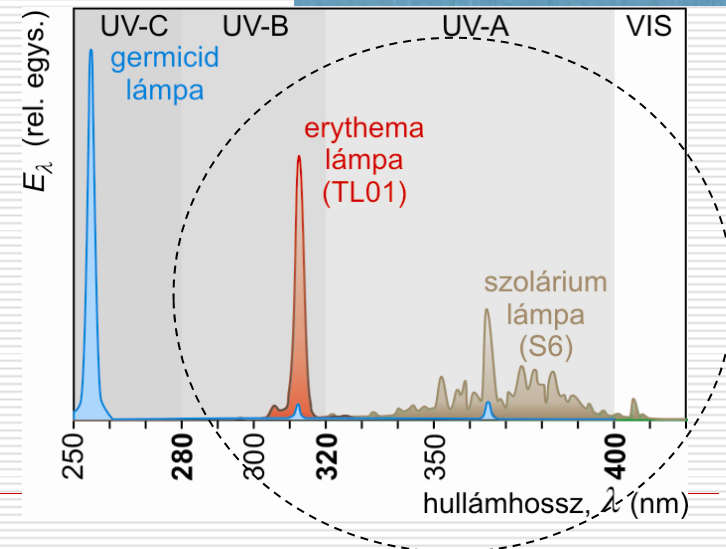
- Fénycsövek

A gáz-töltet elektrolumineszcenciája (Hg esetén UV fény) gerjeszti a fal bevonatának fotolumineszcenciáját. Ez már látható fény, ami áthatol az üvegfalon. A kilépő fény spektruma a bevonattól függ, célja a Nap spektrumának közelítése.

Erythemal lámpa : λ a 280 – 320 nm közeli UV- tartományban, uviol üvegfal

Jó fényhozam
kompakt csövek

Fény-keltő mechanizmusok és fényforrások

2.2. Indukált fényemisszió - lézerek

Spontán emissziós fény :

Az egyes elektronátmenetek térben és időben rendezetlenül, véletlenszerűen történnek.

Az egyes hullámvonulatok fázisa egymástól független.
A fény „inkohereus”

Indukált emissziós fény:

A fényfotonok emisszióját az emittálandó fotonenergiával azonos energiájú foton jelenléte indukálja.

A kibocsátott hullámvonulat a kiváltóval azonos fázisban lép ki, együtt koherensek

---

Fény-keltő mechanizmusok és fényforrások

2.2. Indukált fényemisszió - lézerek

***LASER: Light Amplification by the Stimulated Emission of Radiation
1961, Rubin-lézer***

Nemcsak erősítő, hanem speciális fényforrás

A lézer-fény speciális tulajdonságai

- monokromatikus $\Delta f/f \sim 10^{-10}$ ($\longleftrightarrow 10^{-6}$)
- koherens : nagy a koherencia-hossz (10^3 m $\longleftrightarrow 10^{-3}$ m)
- kis divergencia (néhány szögperc) $\longrightarrow$ jól fókuszálható
- nagy intenzitás
átlagos intenzitás $\longleftrightarrow$ impulzus-intenzitás

Eddig: fény

Következik: röntgensugárzás

---

	fény	röntgensugárzás (rtg. cső)
Fotonenergia	1.5 – 3 eV	20 – 200 keV
Primér hatás	e^- gerjesztés	e^- ionizáció
Elnyelődés valószínűsége	diszkrét fotonenergiáknál	energia folytonos függvénye

---

A röntgensugárzás természete, és biológiai hatásai

(a)

Figure 4.10 Two radiographs taken by Röntgen. (a) The hand of Mrs. Röntgen. (*The Bettmann Archive/Bettmann Newsphotos.*) (b) Radiograph of a fully clothed man, showing not only the man's skeleton but also the keys in his pockets, the nails of his shoes, and the metal clasps of his garters. (*Deutsches Museum, Munchen.*)

(b)

**Wilhelm Konrad Röntgen
(1845-1923)**

Az intenzitás-gyengülés törvénye érvényes mind a fényelnyelésre, mind a röntgensugárzás elnyelésére! Igen hasonló paraméterek!

$$\lg \frac{J_0}{J} = \varepsilon(\lambda) * c * l$$

Fényelnyelés „c” moláris koncentrációjú oldatban

Fotonenergia és a molekula elektronpályájának kölcsönhatására jellemző anyagi állandó: **moláris extikció**

Fényútban levő oldat vastagsága

$$\lg \frac{J_0}{J} = \lg e * \mu * x = \lg e * \mu_m * \rho * x$$

rtg.sug. elnyelődése „ρ” sűrűségű „x” vastagságú anyagban

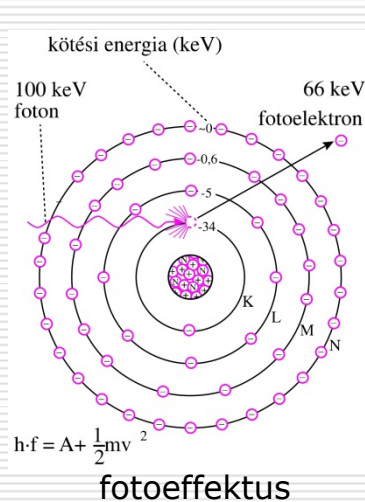
Fotonenergia és az anyag elektronpályájának kölcsönhatására jellemző anyagi állandó: **tömegabszorpció együttható**

A röntgensugárzás alkalmazásai

Röntgendiagnosztika alapjai

A diagnosztikai alkalmazások a rtg sugárzás szöveti **elnyelődésén** alapulnak

Kétféle mechanizmus a fotonenergiától függő súllyal.
„Ionizáló” sugárzás: az elnyelt foton ionizál

Abszorpciós együttható

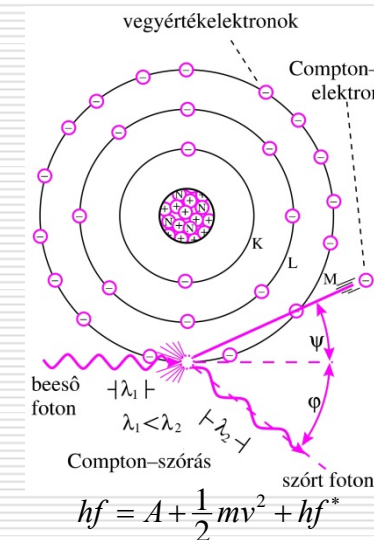
$$J = J_o e^{-\mu x} = J_o e^{-\mu_m \rho x}$$

Tömeggyengítési együttható

$$\mu = \mu'_m \rho$$

$$\mu_m = \tau_m + \sigma_m$$

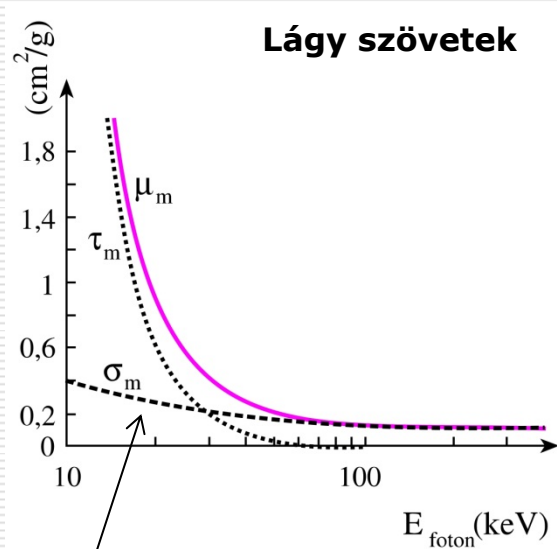
τ_m erősen függ Z-től
és a fotonenergiától

A röntgensugárzás alkalmazásai

Röntgendiagnosztika alapjai

Abszorpciós spektrumok rtg. sug.-ra

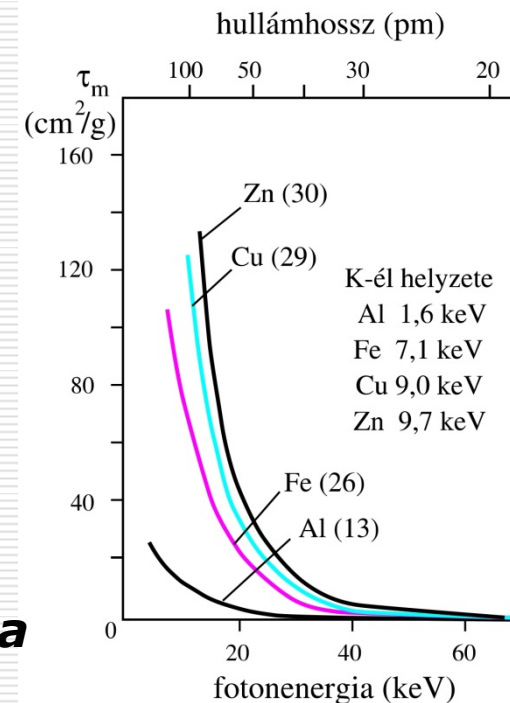
Compton effektus valószínűsége
kevésbé függ a rendszámtól és a
fotonenergiától.

$$\tau_m = \text{konst} * \lambda^3 Z^3$$

$$J = J_o e^{-\mu x} = J_o e^{-(\tau_m + \sigma_m) * \rho * x}$$

**Röntgen-kép kontrasztja
függ**

- **sűrűségkülönbségektől**
- **rendszám-különbségektől**

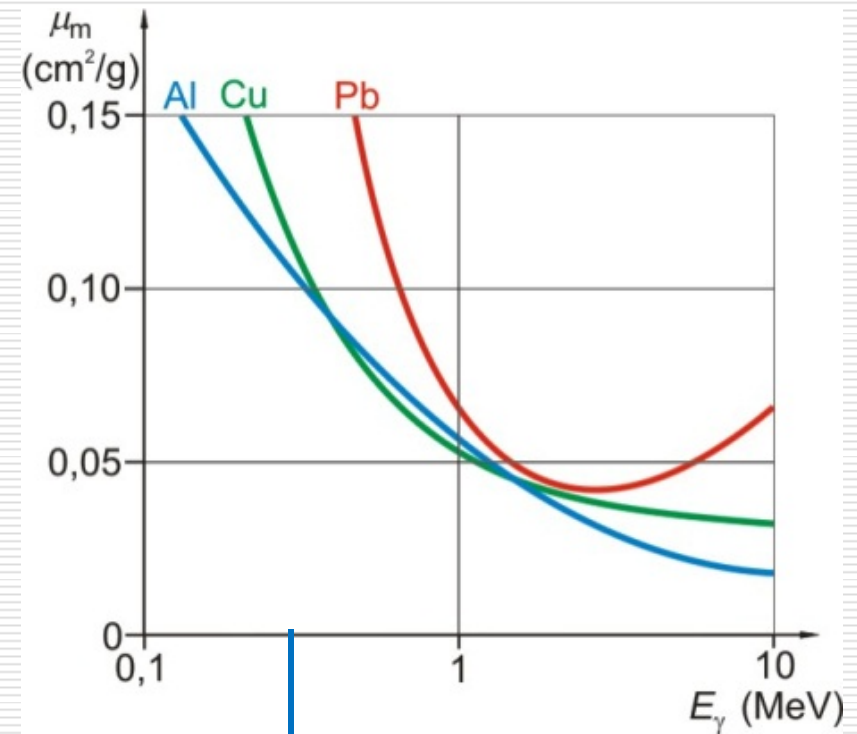
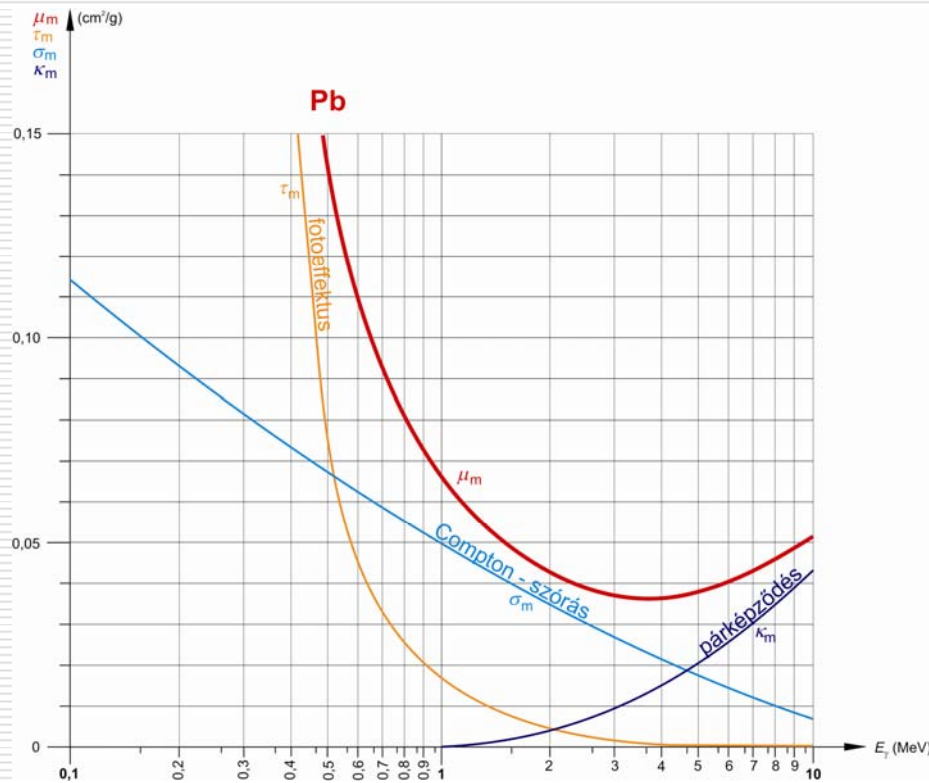

Megjegyzések gamma-sugárzásról

fotonenergia $\sim$ MeV

elnyelési valószínűség: $\ll$ rtg. sug.

1 MeV körül minimuma lehet

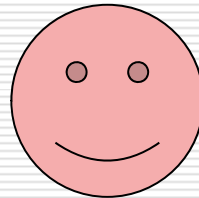

Röntgen sugárzás

Vége

Köszönöm a figyelmet

A továbbiakban néhány magyarázó dia következik a törzsanyagon kívül

---

A kiválasztási szabályok kvantummechanikai háttere

Feltesszük, hogy az oldatot olyan fénnel világítjuk meg, amelyre teljesül a gerjesztési energia-feltétel $hf = E_{n+1} - E_n$

Az elektronok a fény elektromos vektorának irányában elmozdulnak az energia-átmenet során. Mekkora a dipólusmomentum keltésének valószínűsége?

Az elektromos **dipólusmomentum várható értéke** az átmenet során?

$$M_{a \rightarrow g}$$

Átmeneti momentum

állapotfüggvény

$$\begin{aligned}\psi(\vec{r}_i, \vec{R}_j) &= \theta(\vec{r}_i, \vec{R}_j) \phi(\vec{R}_j) \\ \psi_a(x, Q) &= \theta_a(x, Q) \phi_a(Q)\end{aligned}$$

elektronok

magok

Born-Oppenheimer közelítés
az elektronok mozgása független a magokétól

A kiválasztási szabályok kvantummechanikai háttere

$$\vec{\mu} = \vec{\mu}_e + \vec{\mu}_{mag} = \sum q_e^* \vec{r}_i - \sum z_j^* q_e^* \vec{R}_j$$

dipól operátor

$$\psi_a(x, Q) = \theta_a(x, Q) \phi_a(Q) \quad M_{a \rightarrow g} = \langle \psi_a | \hat{\mu} | \psi_g \rangle$$

komplex konjugált

$$M_{a \rightarrow g}(Q) = q_e \int \theta_a^*(x, Q) [\sum \vec{r}_i] \theta_g(x, Q) dx$$

$$M_{gn \leftarrow a0} = \int \phi_{a0}^*(Q) M_{ag}(Q) \phi_{gn}(Q) dQ \cong \bar{M}_{ag} \int \phi_{a0}^*(Q) \phi_{gn}(Q) dQ$$

Atomtörzsek vibrációs állapotai:

g, n -- a gerjesztett molekuláris
elektronállapot n.-ik vibrációs állapota

Abszorpciós spektroszkópia biofizikai alkalmazások

$$\lg \frac{I_0}{I} = \varepsilon(\lambda) * c * x$$

küvetta rétegvastagsága

moláris konc.

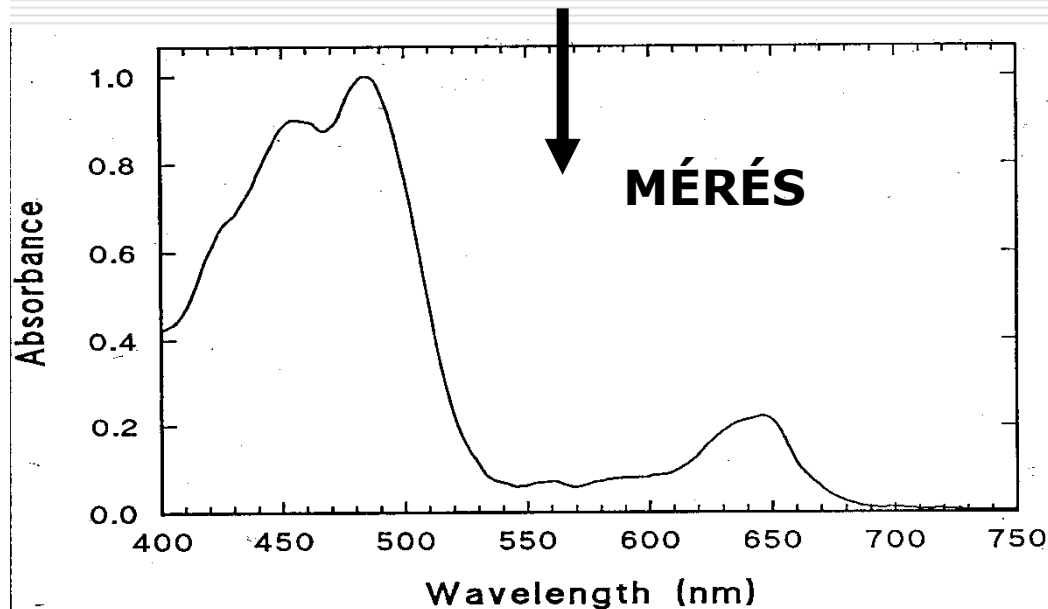
Abszorbancia
Optikai Denzitás

moláris extinkció

↔ Molekuláris szerkezetvizsgálat

↕ Az a-g átmeneti valószínűség

az összes vibrációs
állapotokat tekintve

$$K_{spin} * |M_{a \rightarrow g}|^2 = const. * \int \frac{\varepsilon(f)}{f} df$$

multiplicitás

hullámszám

Fontos mennyiségek

Oszcillátor erő

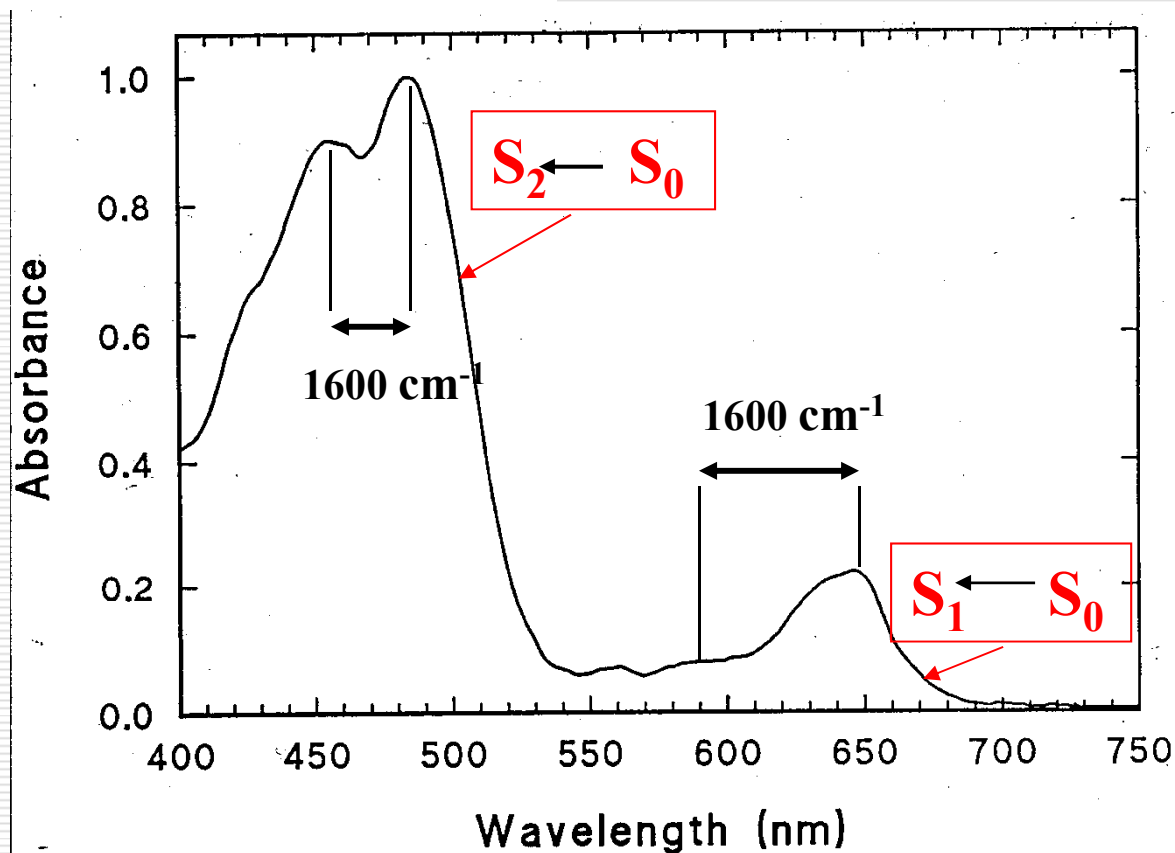
$$f = 4.3 \cdot 10^{-9} \int \varepsilon(\tilde{\nu}) * d\tilde{\nu}$$

$$hf = \text{fotonenergia (eV)} = 1234 \frac{1}{\lambda(\text{nm})}$$

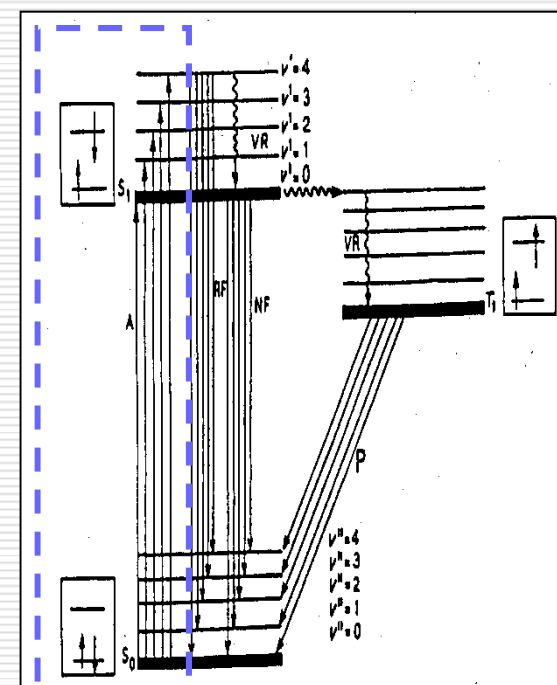
$$\text{Hullámszám (cm}^{-1}\text{)} = (1/\lambda(\text{nm})) * 10^7$$

pl. Vibrációk energiája
~~100 – 2000 cm⁻¹~~

Kloroplaszt spektruma

Elektronátmenetek és
molekuláris rezgések
gerjesztése

„vibronikus”átmenetek

3.2. Fényabszorpció – fényemisszió

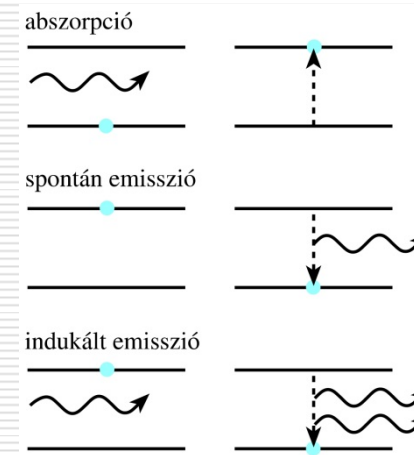
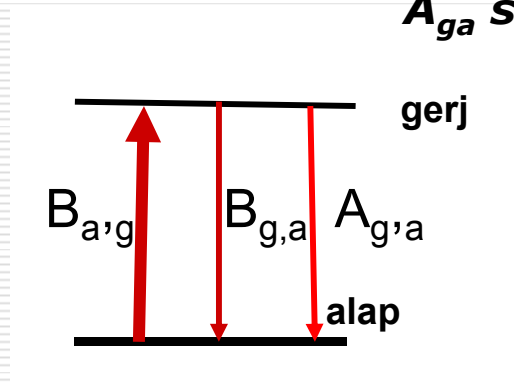
Fluoreszcencia: spontán fényemisszió gerjesztett állapotból azonos spinállapotú alapállapotba

Átmeneti valószínűségek

Einstein együtthatók: B_{ag} abszorpció

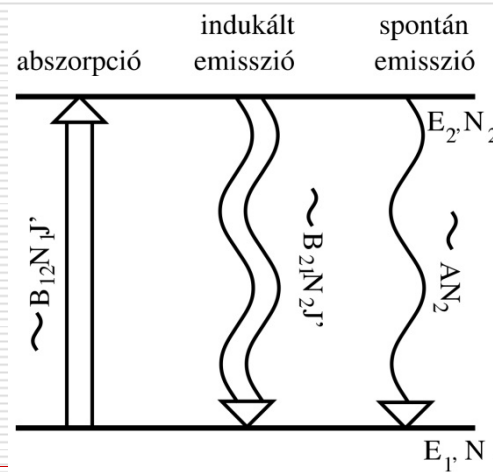
B_{ga} indukált emisszió

A_{ga} spontán emisszió

Feltétel: $hf = \Delta E_{ga}$

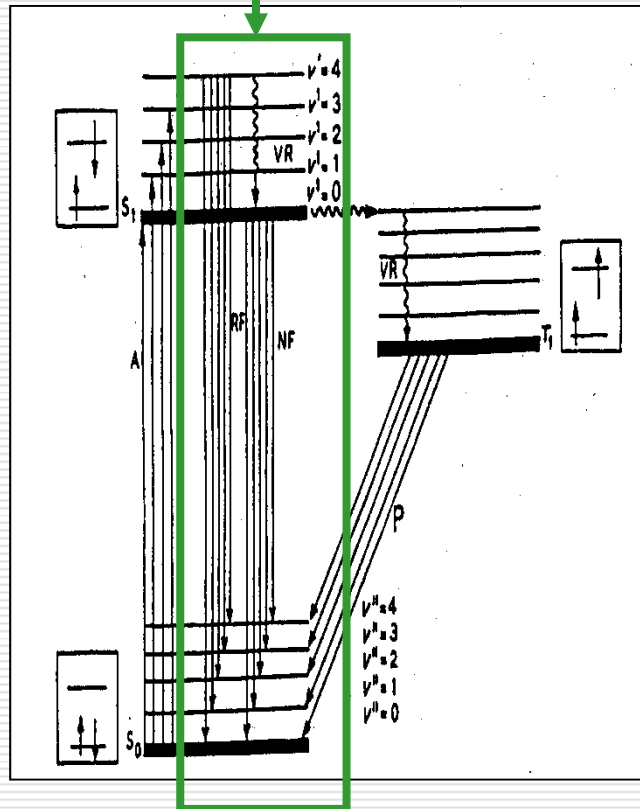
fotonsugárzás jelenléte

Termikus egyensúly: abszorpciók száma = spontán és indukált emissziók száma/idő

3.2. Fényabszorpció – fényemisszió

Fluoreszcencia: spontán fényemisszió gerjesztett állapotból azonos spinállapotú alapállapotba

$$\frac{N_{em}}{N_{abs}} = \Phi_F$$

Fluoreszcencia emisszió kvantumhatásfoka

$$\Phi_F = A_{g \rightarrow a} = 8\pi h f_{a \rightarrow g}^3 n^3 c^{-3} B_{g \rightarrow a}$$

$$B_{g \rightarrow a} = B_{a \rightarrow g} = K * M_{a \rightarrow g}^2$$

$$\Phi_F = \int F(\tilde{\nu}) d\tilde{\nu} \quad \tilde{\nu} = \frac{1}{\lambda} \propto \int \frac{\varepsilon(\tilde{\nu})}{\tilde{\nu}} d\tilde{\nu}$$

Fluoreszcencia spektrum

az abszorpciós és emissziós spektrumok görbe alatti területei (azonos állapotok között) egymásból kiszámíthatók

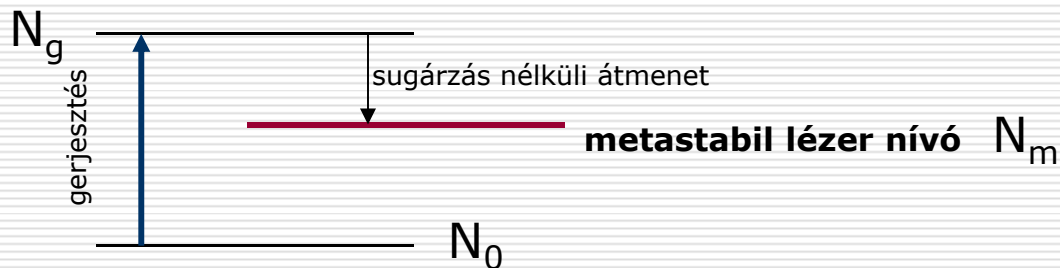
2.2. lézerek működési elve

A lézer anyaga

Gáz, folyadék, szilárd test

Követelmény: a gerjesztési és emissziós elektron-átmenetek **három energiaállapoton belül** történjenek, amelyek közül az egyik magasabb nivónak legyen hosszú az élettartama – **lézer-nívó**

2.2. lézerek működési elve

A lézer anyag gerjesztése

Az elektronok gerjesztése külső forrásból:
Pl. gázkisülés, fényimpulzus

Intenzív gerjesztés $\longrightarrow$ a felső nível populálása $\longrightarrow$
átmenet a metastabil nivóra $\longrightarrow N_m$ a hosszú élettartam
miatt megnő, az alsó nível kiürül:

$$N_m \gg N_0$$

populáció inverzió: a fényerősítés feltétele

2.2. Lézerek működési elve

Fényerősítés indukált emisszióval

Populáció inverzió mellett a rendszer

a $hf = E_m - E_0$ fotonenergiájú sugárzást

erősíti, ilyen foton *indukálja* az emissziót

N_m nagy $\longrightarrow$ néhány spontán emisszió E_0 -ra

$\longrightarrow$ fényerősítés

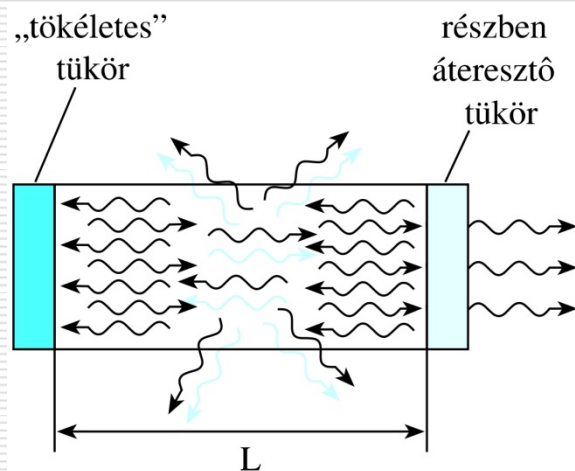

2.2. lézerek működési elve

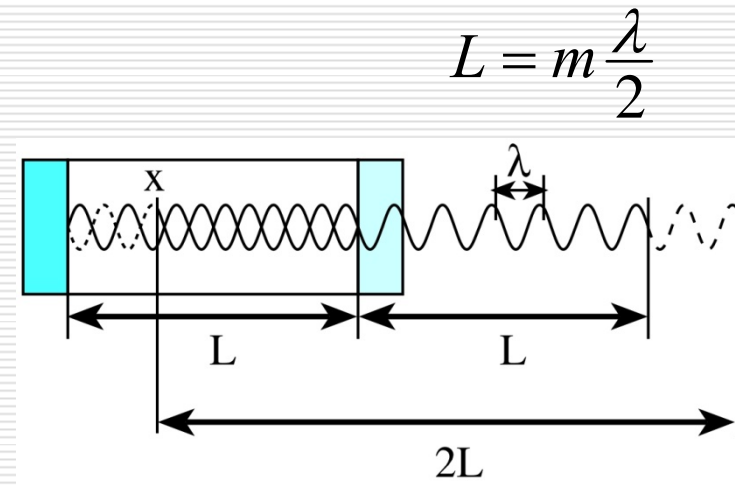
Az optikai rezonátor

Erősíti a lézer tengelyével egyirányú sugárzást
Leszűkíti az emisszió hullámhossztartományát

99.9%

99%

állóhullámok kialakulása

Mai kérdés:

Hogyan alkalmazná az alábbi képletet, és milyen adatok hiányoznak, ha azt akarjuk megbecsülni a segítségével, hogy egy sok kötéssel stabilizált óriás-molekulában hány %-ban vannak felszakadt kötések?

$$\frac{n_2}{n_1} = e^{-\frac{\Delta\varepsilon}{kT}}$$
